

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

JULIJUS GRUBLIAUSKAS

II kurso studentas

**VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS ŠALIŲ STRATEGINĖ REIKŠMĖ
LIETUVOS GEOENERGETIKAI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. V. Sirutavičius

Vilnius, 2007

Magistro darbo vadovo išvada dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (*Vidurio ir Rytų Europos šalių strateginė reikšmė Lietuvos geoenergetikai*) yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

JULIJUS GRUBLIAUSKAS

Vardas, pavardė

(parašas)

Grubliauskas J. Vidurio ir Rytų Europos šalių strateginė reikšmė Lietuvos geoenergetikai: Tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas V. Sirutavičius. – V., 2007. – 75 p.

Reikšminiai žodžiai: geoenergetika, energetinė priklausomybė, Rusija, Vidurio ir Rytų Europa, santykinė galia, diversifikacija, tranzito šalys, energetikos infrastruktūra.

Šiame darbe nagrinėjama geoenergetinių procesų Vidurio ir Rytų Europos šalyse įtaka Lietuvos geoenergetinei padėčiai ir energetiniam saugumui. Tyrime konstruojamas geoenergetinis valstybių tarpusavio sąveikos modelis, juo naudojantis bandoma pagrįsti Rusijos energetinę politiką Vidurio ir Rytų Europoje ir šios politikos pasekmes Lietuvai. Darbe tiriamos skirtingos Rusijos energetinės politikos strategijos atskirų VRE šalių atžvilgiu, taip pat bendradarbiavimo ir konkurencijos tendencijos tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių. Teigiama, jog dėl Rusijos siekio užkirsti kelią bendrai Vidurio ir Rytų Europos šalių energetinei politikai šios šalys gali netekti galimybės diversifikuoti savo energijos išteklių tiekimą. Tyrime konstatuojama, kad Vidurio ir Rytų Europos šalys didžiausią strateginę reikšmę Lietuvai šiuo metu turi kaip energijos išteklių tiekimo iš alternatyvių tiekėjų (Azerbaidžano, Turkmėnistanas, Kazachstanas, Irano) tranzito šalys, be to, VRE šalys gali atlikti svarbų vaidmenį spaudžiant ES valstybes formuoti bendrą ir tvirtą energetinę politiką, kuri ne tik padėtų apibrėžti aiškesnius energetinius santykius su Rusija, bet ir skatintų konvergencijos tendencijas tarp pačių Vidurio ir Rytų Europos šalių.

Turinys

Įvadas	6
1. Geoenergetinis valstybių tarpusavio priklausomybės aiškinimas	9
2. Vidurio ir Rytų Europos regiono geoenergetinė padėtis	17
2. 1. Energijos išteklių transportavimo sistemos Vidurio Europoje	20
2. 2. Energijos išteklių transportavimas geležinkelių transportu	21
3. Rusijos energetinės politikos strategijos Vidurio ir Rytų Europoje	23
3. 1. Kontrolės perėmimo strategija: Ukraina ir Baltarusija	24
3. 2. Įtakos išlaikymo strategija: Moldova.....	27
3. 3. Izoliavimo strategija: Estija, Latvija ir Lenkija	28
3. 4. Įtraukimo strategija: Čekija, Vengrija ir Slovakija.....	29
4. Geoenergetiniai procesai Vidurio Europos šalyse: konkurencijos tendencijos.....	35
4. 1. Naftos sektorius	35
4. 2. Gamtinių dujų sektorius.....	37
4. 3. Elektros energetikos sektorius	39
4. 4. Geoenergetinės konkurencijos Vidurio Europoje tendencijų įtaka Lietuvos geoenergetikai	40
5. Vidurio ir Rytų Europos geoenergetinio aljanso perspektyva.....	42
5. 1. Energijos išteklių tiekimo stabilumo ir priimtinių kainų užtikrinimas	42
5. 2. Energijos išteklių tiekimo diversifikacija	43
5. 3. Geoenergetinės izoliacijos prevencija	45
5. 4. Santykinės galios Europos Sąjungoje didinimas	46
6. Lietuvos energetinio saugumo perspektyvos.....	47
Išvados	53
Priedas Nr. 1. Žemėlapiai	56
Priedas Nr. 2. Schemos	67
Summary.....	74

Įvadas

Lietuva geoenergetikos požiūriu apibūdinama kaip energijos išteklių tranzito valstybė. Tačiau vienintelė jos energijos išteklių tiekėja yra Rusija. Pastaruoju metu pastebimi Rusijos kaip energijos išteklių tiekėjos ir Vakarų Europos šalių, kaip išteklių gavėjų, susitarimai silpnina Lietuvos kaip tranzito valstybės geoenergetinę svarbą ir kelia grėsmę Lietuvos energetiniam saugumui. Lietuva neturi pakankamai energijos išteklių, kad galėtų nedalyvauti geoenergetinėje tiekėjų-transportuotojų-gavėjų grandinėje arba tapti šalimi-tiekėja. Taip pat ji kol kas negali būti vien tik šalimi-gavėja, nes nėra tokia stipri ekonomiškai, kad šalis-tiekėja (Rusija) taptų lygiai taip pat priklausoma nuo Lietuvos, kaip ir Lietuva nuo šalies-tiekėjos.

Todėl galima kelti prielaidą, jog Lietuvai, siekiant užsitikrinti energetinį saugumą, naudingiausia stiprinti tranzito šalies pozicijas, kuriant geoenergetinį tranzito šalių aljansą, kuris galėtų būti atsvara Rusijai. Įtikinamiausiomis tokio aljanso partnerėmis galėtų būti Rytų ir Vidurio Europos šalys, kurios, pačios būdamos tranzito šalimis ir priklausydamos nuo pagrindinio tiekėjo – Rusijos, turėtų būti suinteresuotos savo geoenergetinės galios stiprinimu. Be to, Lietuvai svarstant apie alternatyvių energijos išteklių tiekimą iš Kaspijos jūros regiono, Artimųjų Rytų, jų transportavimo galimybės neišvengiamai priklausys nuo Vidurio ir Rytų Europos šalių noro ir galimybių būti tranzito šalimis.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti kokią įtaką turi geoenergetiniai procesai Vidurio ir Rytų Europos šalyse Lietuvos geoenergetikai.

Magistrinio darbo tyrimo objektas: geoenergetiniai procesai Vidurio ir Rytų Europos šalyse.

Darbe keliami šie uždaviniai:

1. Sukonstruoti teorinį geoenergetinį valstybių sąveikos modelį, kuriuo būtų galima naudotis tiriant energetinius santykius tarp Lietuvos, kitų VRE šalių, Vakarų Europos šalių ir Rusijos;
2. Nustatyti Vidurio ir Rytų Europos šalių geoenergetinę padėtį Europos kontekste;
3. Išsiaiškinti Rusijos, kaip pagrindinės energijos išteklių tiekėjos, energetinės politikos tikslus Vidurio ir Rytų Europoje;

4. Ištirti VRE šalių tarpusavio geoenergetinius santykius per konkurencijos ir bendradarbiavimo prizmę;
5. Nustatyti geoenergetinių procesų VRE reikšmę Lietuvos energetiniam saugumui.

Pirmoje dalyje pristatomas geoenergetinis tyrimo modelis, teorinis darbo pagrindas. Antroje dalyje, nustatoma Vidurio ir Rytų Europos šalių geoenergetinė padėtis. Trečioje dalyje tiriama Rusijos politikos Vidurio ir Rytų Europoje įtaka Lietuvai, atsižvelgiant į skirtingas Rusijos energetinės politikos strategijas VRE šalių atžvilgiu. Ketvirtoje dalyje apžvelgiamos konkurencijos tendencijos tarp VRE šalių kaip tranzito valstybių, o penktoje dalyje tiriamos geoenergetinio aljanso Vidurio ir Rytų Europoje susidarymo galimybės. Šeštoje dalyje apžvelgiamos Lietuvos energetinio saugumo didinimo perspektyvos.

Tyrimo pasitelkiamas aprašomasis-analitinis metodas, naudojama teorinė geoenergetinė valstybių sąveikos perspektyva. Geoenergetika tiria nevienodą energijos šaltinių pasiskirstymą erdvėje ir jų transportavimo ypatumus, kas ilgainiui nulemia nevienodą geoeconomines ir geopolitines galios pasiskirstymą. Geoenergetika analizuoja kaip ši energijos šaltinių pasiskirstymo nelygybė suteikia geoeconomines ir geopolitines galios viršenybę tam tikriems politiniams objektams ir kaip ši viršenybė gali būti neutralizuojama arba išnaudojama.¹ Kitaip tariant, geoenergetika tiria kaip disponavimą energijos šaltiniais galima panaudoti politinės galios įgijimui.

Pažymėtina, kad geoenergetika, kaip geopolitikos atšaka, yra gana nauja disciplina, vis labiau populiarėjanti dėl dažnų debatų apie Rusijos energetinės galios naudojimą politinei įtakai stiprinti bei pasaulyje vykstančių konfliktų, susijusių su energijos išteklių prekyba ar naudojimu.

Visgi, Lietuvoje geoenergetikos disciplina yra labai mažai išplėtota ir netgi pasaulinėje literatūroje apie geoenergetinius valstybių santykius rašoma nedaug, nors energetikos tema aktuali. Todėl šiuo darbu bus bandoma užpildyti tam tikrą spragą politikos moksluose iš geoenergetinės perspektyvos žvelgiant į tarptautinius santykius.

¹ Motieka E., Statkus N. „Global and Lithuanian Geopolitical Situation: Review of 2001-2003.“ *Lithuanian Annual Strategic Review 2003*, Vilnius, 2004, 10.

Be to, darbe pasinaudota ir techninių mokslų (transporto inžinerijos) teorine medžiaga, siekiant į geoenergetinius procesus pažvelgti iš tarpdisciplininės perspektyvos.

Tyrinėjama problema šiuo metu yra aktuali Lietuvos energetiniam saugumui, o teorinio geoenergetinio valstybių sąveikos modelio konstravimas ir plėtojimas – politikos mokslams.

1. Geoenergetinis valstybių tarpusavio priklausomybės aiškinimas

Fosiliniai energijos ištekliai (nafta, gamtinės dujos, akmens anglis) pasaulio valstybėse yra pasiskirstę labai nevienodai. Kai kurios valstybės savo teritorijose išgauna daug šių išteklių ir juos eksportuoja, kitoms savo teritorijoje išgaunamų fosilinių energijos išteklių nepakanka valstybės ūkio poreikiams patenkinti ir jos energijos išteklius turi importuoti.²

Atsižvelgiant į tai, kad vienos valstybės, kurios turi gausius energijos išteklius, juos eksportuoja, kitos juos importuoja, galima daryti prielaidą, jog šių valstybių grupių elgesys, atsižvelgiant į jų tikslus, bus skirtingas. Tai yra, importuojančios valstybės stengiasi užsitikrinti savo ekonominę saugumą ir siekia garantuoto, nenutrūkstamo, patikimo energijos šaltinių importo už prieinamą kainą. Kita vertus, energijos išteklius eksportuojančios valstybės taip pat siekia užsitikrinti savo ekonominę saugumą ir, kadangi dažnai nemažą šių valstybių įplaukų dalį sudaro pajamos už eksportuotus energijos išteklius, siekia patikimo energijos šaltinių eksporto ir stabilų įplaukų. Tačiau ekonominiai interesai pasaulinėje energijos išteklių prekyboje nėra vieninteliai. Valstybių energetiniai santykiai yra labai politizuoti dėl jų didelės svarbos valstybių nacionaliniam saugumui.

Ši svarba atsiranda dėl keleto priežasčių. Pirma, energetika yra itin socialiai jautri sfera. Jei dėl pašlijusių diplomatinių santykių užsienio prekyba, tarkime, prabangos prekėmis, sutriks, „paprasti valstybių piliečiai“ šį sutrikimą pajus nežymiai. Tačiau jei sutrinka prekyba energetiniais ištekliais, tai stipriai paveikia visą valstybės ūkį bei kiekvieną pilietį, kuriam, kritiniu atveju, netgi gali iškilti pavojus išgyvenimui (tarkime, nutrūkus šildymui šaltą žiemą).

Antra, sutrikus energetinių išteklių prekybai gali iškilti pavojus visos valstybės funkcionavimui, nes daugumos šiuolaikinių išsivysčiusių industrializuotų valstybių ūkis yra paremtas fosilinių energijos išteklių naudojimu. Tai galioja ne tik valstybėms-energijos šaltinių importuotojoms, bet ir eksportuotojoms, nes staiga netekus didelės dalies įplaukų, gali ištikti ekonominė krizė, kuri lengvai išsivysto į politinę krizę. Būtent todėl, pagal energijos šaltinius eksportuojančių šalių energetinio

² Žr. žemėlapių Nr. 1 „Pasaulio zonos pagal išgaunamos naftos kiekį ir patvirtintus rezervus (2003 m. duomenys)“ ir žemėlapių Nr. 2 „Pasaulio zonos pagal patvirtintus gamtinių dujų išteklius (2004 m. duomenys)“

saugumo teoriją³, šalis-eksportuotoja energetinį saugumą suvokia ne tik kaip suvereniteto saviems energijos šaltiniams turėjimą, bet ir kaip garantuotą priėjimą prie užsienio rinkų.

Vadinasi, kadangi prekyba energijos šaltiniais yra tokia svarbi nacionaliniam valstybių saugumui ir yra politizuota, natūralu, kad valstybės siekia visais įmanomais būdais užsitikrinti šios prekybos stabilumą ir tarp šių būdų neatmestinas politinės įtakos naudojimas. Energetinė galia yra tik viena iš galios formų ir šią galios formą galima sustiprinti kitų galios formų pagalba. Energetinę galią galima sustiprinti panaudojus diplomatinę galią (pvz. valstybei-eksportuotojai diplomatinėmis priemonėmis įtikinus kitą valstybę, jog jos energijos išteklių tiekimas yra stabilus, patikimas, todėl verta pasirinkti būtent ją, o ne kitą valstybę-eksportuotoją energijos išteklių importui užsitikrinti), ekonominę galią (pvz. ekonomiškai stipriai valstybei-importuotojai grasinant boikotuoti valstybės-tiekėjos prekes, jei ji nesutiks atnaujinti netikėtai nutraukto energijos išteklių tiekimo) ar informacinę galią (pvz. valstybei-tiekėjai pradėjus propagandinę kampaniją prieš konkurentę valstybę-tiekėją, siekiant įtikinti valstybes-importuotojas, jog energijos išteklių tiekimas iš šios valstybės yra nepatikimas).

Kita vertus, energetinę galią galima išnaudoti kitų galios formų stiprinimui. Tai plačiai žinoma kaip „energetinio šantažo“ arba „energetinio ginklo“ naudojimas. Kitaip tariant, derinant energetinę ir diplomatinę, ekonominę ar informacinę galią, įmanoma šių galių sinergija.

Valstybės-energijos išteklių tiekėjos ir valstybės-gavėjos nėra vienintelės žaidėjos tarpusavio energetinės priklausomybės grandinėje. Prekyba fosilinais energijos ištekliais yra neišvengiamai susijusi su infrastruktūros panaudojimu šių išteklių transportavimui. Vamzdynų, geležinkelių, uostų sistemos, naudojamos fosilinių išteklių transportavimui yra statiškos, brangios, sunkiai modifikuojamos ir transformuojamos. Kadangi šalys-tiekėjos ir gavėjos dažnai yra geografiškai nutolusios viena nuo kitos, šios transportavimo sistemos gali eiti per vieną ar kelias „tarpines“ valstybes. Jos geoenergetikoje įvardijamos kaip tranzitinės šalys.

³ Willrich M. *Energy and World Politics*, New York: The Free Press, 1975, 94.

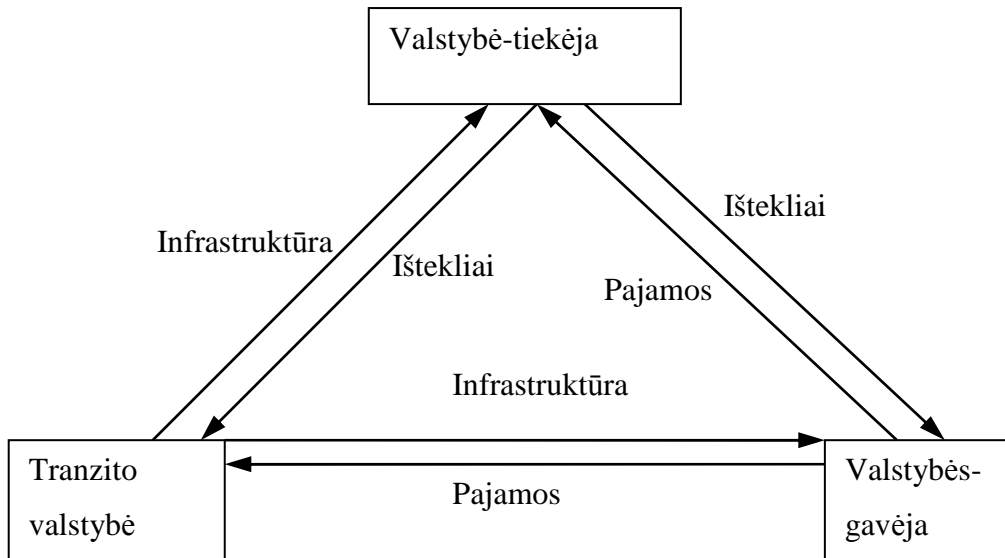
Siekdamos užsitikrinti energijos tiekimo stabilumą, tiek šalys-tiekėjos, tiek gavėjos yra priklausomos nuo tranzitinių valstybių (žinoma, jei energijos išteklių transportavimo sistemos jas kerta). Jei tranzitinėje šalyje kiltų neramumai ar iškiltų konfliktas su tiekėjomis ar gavėjomis, abi pusės gali nukentėti nuo energijos išteklių tiekimo sutrikimų. Todėl tiek tiekėjos, tiek gavėjos stengiasi kontroliuoti tranzitines šalis ir taip valdyti energijos išteklių judėjimą.

Tranzitinės valstybės yra priklausomos nuo šalių-tiekėjų, nes pastarosios tiekia energijos šaltinius, be to, iš jų jos gauna pajamas už tranzitą. Tačiau jos taip pat priklausomos nuo valstybių-gavėjų, nes jos įgalina patį tranzitą: t.y., jei šalys-gavėjos atsisakytų energijos išteklių importo iš šalies-tiekėjos (pvz. rastų alternatyvų, geresnį tiekėją) arba nuspręstų importuoti energijos išteklius iš tos pačios tiekėjos, tik kitu maršrutu, tranzito šalims nebūtų ką transportuoti.

Tačiau vien energetinės priklausomybės gali neužtekti tranzitinių valstybių kontrolei užtikrinti. Todėl dažnai pasitelkiamos kitos galios formos, per jų sinergiją užsitikrinant kuo didesnę tranzitinių šalių kontrolę.

Pagal teorinį valstybių geoenergetinės sąveikos modelį, valstybės-energijos šaltinių transportuotojos, būdamos grandinės dalimi, turi tam tikros santykinės galios ir įtakos. Tačiau ji yra sąlyginė ir priklauso nuo papildomų kintamųjų. Jei valstybės yra ne tik transportuotojos, bet ir gavėjos ir išteklius gauna iš vieno tiekėjo, jų santykinė galia sumažėja iki minimumo. Tai reiškia, kad norėdamos išnaudoti savo galią, jos turi bent vieną alternatyvų tiekimo šaltinį. Jeigu tokio šaltinio nėra, jos gali naudotis strateginėmis išteklių saugyklomis (nors tai laikina priemonė), pasinaudoti kitų šalių gavėjų parama (nors jos dažniausiai palaiko šalis-tiekėjas) arba pasinaudoti kitų šalių-transportuotojų parama.

Kadangi tiek šalys-energijos išteklių tiekėjos, tiek transportuotojos, tiek importuotojos yra priklausomos viena nuo kitos, galima konstruoti tam tikrą tarpusavio priklausomybės grandinę. Šios grandinės esmė – visų priklausomybių pusiausvyra *ceteris paribus* sąlygomis.

Šioje scheme išskiriamos trys pagrindinės prekybos energetiniais ištekliais „gėrybės“: energijos ištekliai (E), pajamos (P) ir stabilų tiekimą užtikrinanti infrastruktūra (I). Už kiekvieną šią gėrybę suteikiamas santykinės galios koeficientas (G), prilyginamas vienetui.

Valstybė-tiekėja siekia stabilų pajamų už eksportuojamus išteklius. Vadinasi, jos geoenergetinė formulė yra $G=P+I-E$, t.y., ji siekia igyti kuo daugiau pajamų, kuo daugiau eksporto stabilumo mainais už energetinius išteklius.

Valstybės-gavėjos formulė yra $G=I+E-P$, tai reiškia, jog ji siekia kuo daugiau energijos išteklių ir kuo stabilesnio jų tiekimo už kuo mažesnę kainą.

Tranzito valstybės formulė yra $G=E+P-I$, tai reiškia, jog ji siekia kuo daugiau energijos išteklių ir pajamų už jų tranzitą, mainais už suteikiamą tranzito infrastruktūrą. Pažymėtina, jog scheme pajamas tranzito valstybėms už energijos išteklių tranzitą tiekia valstybės gavėjos, nors praktikoje dažniausiai už tranzitą moka valstybė-tiekėja. Tokia schema pasirinkta norint pabrėžti tam tikrą priklausomybės aspektą: nors už tranzitą tiesiogiai tranzito valstybėms moka valstybės-tiekėjos, netiesiogiai tranzito valstybės šioje srityje yra labiausiai priklausomos būtent nuo valstybių-gavėjų, nes pajamų už tranzitą dydis yra tiesiogiai proporcingas valstybių-gavėjų per tranzito šalis importuojamų energijos išteklių kiekiui. Paprasčiau tariant, jei valstybės-gavėjos neimportuotų išteklių iš valstybių-tiekėjų per jų teritoriją, tranzito valstybės negautų pajamų už energijos išteklių tranzitą.

Pažymėtina, jog nė viena iš šių gėrybių nėra nesenkanti. Energijos ištekliai (fosiliniai) senka juos sparčiai eksportuojant, pajamos, kurias valstybės gavėjos moka valstybėms-tiekėjoms už importuojamus išteklius taip pat yra senkanti „gėrybė“, o infrastruktūra, garantuojanti tiekimo stabilumą, kurią suteikia tranzito šalys, sensta ir dėvisi.

Svarbu pažymėti, kad valstybės santykinę geoenergetinę galią *tam tikros valstybės atžvilgiu*, kuri, beje, taip pat tiesiogiai sietina su valstybės energetiniu saugumu, galima didinti ne tik siekiant įgyti kuo daugiau gėrybių mainais už kuo mažiau savų gėrybių, bet ir mažinant priklausomybę nuo kitų geoenergetinės grandinės veikėjų. Kiekvienas minėtos gėrybės indikatorius (E, P arba I) taip pat reiškia priklausomybės laipsnį nuo tarp tikros valstybės.

Imkime tranzito šalių pavyzdį: jų geoenergetinė formulė yra $G=E+P-I$, tai reiškia, kad jos, siekdamos didinti savo santykinę geoenergetinę galią gali stengtis kaip įmanoma sumažinti energijos išteklių transportavimo per savo teritoriją sąnaudas (transportuoti išteklius ne geležinkeliais, kuriais gabenant išteklius transportavimo sąnaudos yra didelės, o vamzdynais) ir užsitikrinti kuo daugiau stabilaus energijos išteklių tiekimo bei pajamų už tranzitą. Tačiau santykiuose su konkrečiomis valstybėmis jos siekia, kad jų santykinė galia nusvertų kitos šalies santykinę galią.

Tarkime, kad egzistuoja tranzito valstybė A, kuri transportuoja dviejų valstybių B ir C išteklius trims valstybėms-gavėjoms D, F ir H. Jei darytume prielaidą, jog jos nedalyvauja energetinėje prekyboje su kitomis valstybėmis (valstybės-tiekėjos neeksportuoja savo išteklių jokiai kitai valstybei, išskyrus A, D, F, H, tranzito valstybė transportuoja tik valstybių B ir C išteklius, o valstybės D, F ir H importuoja išteklius tik iš B ir C per valstybės A teritoriją), o energijos ištekliai iš kiekvienos valstybės tiekėjos po lygiai paskirstomi valstybėms-gavėjoms, tai jų geoenergetinės formulės bus:

$$G(A)=1/4E(B)^4+1/4E(C)+1/3P(D)^5+1/3P(F)+1/3P(H)-I(A)^6=1/2$$

$$G(B)=G(C)=1/3P(D)+1/3P(F)+1/3P(H)+1/5I(A)-E(B \text{ arba } C \text{ atitinkamai})=1/5$$

$$G(D)=G(F)=G(H)=1/5I(A)+1/4E(B)+1/4E(C)-P(D, F \text{ arba } H \text{ atitinkamai})=-3/10$$

⁴ Valstybė A importuoja ¼ visų valstybės B prekybai skirtų išteklių (kitus pasidalina D, F ir H).

⁵ Valstybė A gauna ¼ visų valstybės D prekybai skirtų pajamų (kitas pajamas pasidalina B ir C).

⁶ I(A) paskirstomas valstybėms B, C, D, F, H lygiomis dalimis po 1/5I(A).

Darant prielaidą, jog $E=P=I$, matyti, kad daugiausiai santykinės geoenergetinės galios visų šių valstybių tarpusavio santykiuose turi tranzito valstybė.

Naudojantis šiuo modeliu, galima pabandyti nustatyti dviejų valstybių geoenergetinių santykių pobūdį. Paimkime, pavyzdžiui, valstybės A santykį su valstybe B:

$$G(A)=1/4E(B)-1/5I(A)^7=0,05$$

$$G(B)=1/5I(A)-1/4E(B)=-0,05$$

$$G(A)>G(B)$$

Tuo tarpu valstybės C santykis su valstybe F atrodo taip:

$$G(C)=1/3P(F)-1/4E(C)=0,08$$

$$G(F)=1/4E(C)-1/3P(F)=-0,08$$

$$G(C)>G(F)$$

Tai reiškia, jog dviejų valstybių tarpusavio santykiuose valstybė B turi mažiau santykinės geoenergetinės galios nei valstybė A ir jos energetinės priklausomybės nuo valstybės A nenusveria valstybės A priklausomybę nuo valstybės B. Analogiška situacija ir valstybės F santykiuose su valstybe C, tik valstybės F santykinė priklausomybė nuo valstybės C yra dar didesnė.

Šis eksperimentas rodo, jog *kuo yra daugiau tą pačią geoenergetinę funkciją atliekančių valstybių, tuo jų geoenergetinė galia, santykiyje su kitas geoenergetines funkcijas atliekančiomis valstybėmis, yra mažesnė ir tuo didesnė jų energetinė priklausomybė nuo pastarųjų valstybių*. Tai reiškia, kad valstybės, siekdamos padidinti savo santykinę geoenergetinę galią kitų valstybių atžvilgiu, siekia kuo didesnio kitas geoenergetines funkcijas atliekančių valstybių skaičiaus ir kuo mažesnio tą pačią geoenergetinę funkciją atliekančių valstybių skaičiaus. Tai padeda paaiškinti kodėl valstybės tiekėjos visomis pastangomis siekia užkirsti kelią šalių-transportuotojų ar šalių-gavėjų geoenergetinių aljansų formavimuisi, bendros jų energetinės politikos konstravimui, energetiniuose santykiuose su jomis siekia palaikyti dvišalius, o ne daugiašalius santykius ir tuo pačiu stengiasi, jog kitas geoenergetines funkcijas atliekančios valstybės neimportuotų energijos išteklių iš kitų valstybių-tiekėjų.

⁷ I(A) paskirstomas valstybėms B, C, D, F, H lygiomis dalimis po $1/5I(A)$, todėl A „atiduoda“ B $1/5$ prekybai skirtų infrastruktūros resursų.

Svarbu pažymėti, kad šis geoenergetinių valstybių santykių modelis turi vieną pagrindinę sąlygą: valstybės-tiekėjos ir valstybės-gavėjos negali turėti kitų energijos išteklių transportavimo maršrutų, tik per tranzitines valstybes. Todėl tranzitinėms valstybėms čia suteikiama santykinai daug galios: jos ir importuoja išteklius, ir gauna pajamas už tranzitą mainais į infrastruktūrą, kurią jos suteikia. Jei valstybės-tiekėjos ir valstybės-gavėjos randa alternatyvių išteklių transportavimo būdų (pvz. jūra, nekertant valstybių sienų), tai tranzitinių valstybių pozicijos smarkiai susilpnėja. Tai paaiškina kodėl tranzitinės valstybės, suteikdamos galimybę valstybėms-gavėjoms ir valstybėms-tiekėjoms prekiauti energetiniais ištekliais, prisiima „naštą“, kuri būdinga valstybėms-gavėjoms: moka už importuojamus energijos išteklius. Tai galima daryti išvada, jog tranzitinių valstybių santykinė galia yra pagrįsta šių valstybių „neišvengiamumu“ transportuojant energijos išteklius iš valstybių-tiekėjų valstybėms-gavėjoms.

Šį „neišvengiamumą“ tranzitinės valstybės gali sustiprinti kurdamos papildomą pridėtinę vertę – pvz. tik tiekdamos infrastruktūros galimybes tiekėjoms ir gavėjoms, bet ir atlikdamos energijos išteklių perdirbimo funkciją.

Visgi, minėtas teorinis valstybių tarpusavio energetinės priklausomybės aiškinimas turi nemažų trūkumų. Pirma, nors juo siekiama paaiškinti valstybių energetinės politikos tikslus ir elgesį, daroma išankstinė prielaida, kad pagrindinis valstybių energetinės politikos tikslas – užsitikrinti savo energetinį saugumą ir tam tikrą „energetinį suverenitetą“. Tokiu atveju, esmės remiamasi realistine tarptautinių santykių perspektyva, kuri kaip esminius valstybės interesus nurodo nacionalinį saugumą ir galios didinimą. Tai šiek tiek apriboja tyrimo galimybes, nes pasaulyje egzistuoja ir tokių valstybių, kurios tokio „energetinio suvereniteto“ visiškai nesiekia. Atvirkščiai, viena galimų valstybės energetinės politikos strategijų yra tapti priklausomomis, ir savo infrastruktūra integruotomis į kitos „grandies“ valstybės energetiką. Tokios kritikos šalininkai galėtų nurodyti ir pavyzdį – Lietuvos kaimynės Baltarusijos energetinę politiką. Valstybių, kurios savanoriškai atsisako savo „energetinio suvereniteto“, atvejai tarsi netelpa į šios „grandžių“ teorijos rėmus.

Visgi, pažymėtina, kad valstybių siekiai užmegzti glaudžius ryšius su „kitos grandies“ valstybėmis nebūtinai reiškia jų „energetinio suvereniteto“ ir energetinės galios didinimo atsisakymą. Pavyzdžiui, glaudūs valstybių-gavėjų ryšiai su valstybėmis-tiekėjomis gali būti viena iš energetinio saugumo užsitikrinimo

priemonių. Tai neprieštaruja valstybių geoenergetinės tarpusavio priklausomybės „grandinės“ teorijai, nes per glaudžius tarpusavio ryšius gali būti ne tik didinama energetinė priklausomybė nuo tiekėjų, bet lygiagrečiai didinama tiekėjų priklausomybė nuo gavėjų. Svarbiausia šiuose santykiuose – pusiausvyros išlikimas, nes tik pusiausvyra gali išsaugoti „energetinį suverenitetą“ energetiniu požiūriu „silpnesnėms“ valstybėms. Pastebėtina, kad „stipriosios“ valstybės, kurios turi didelę energetinę galią (monopolines gavėjos, tiekėjos arba transportuotojos pozicijas), visiškai nesistengia išlaikyti pusiausvyros tarp grandžių, o atvirkščiai, gali siekti ją sugriauti, taip įsigalėdamos visose ar bent dviejose grandinės dalyse.

Antra, tokie kintamieji kaip „energetinė galia“, „energetinė įtaka“, „politinė įtaka“ yra itin sunkiai apskaičiuojami, o gal ir visai neapskaičiuojami. Todėl jų vertinimas yra subjektyvus ir santykinis. Objektivių elementų šiose sąvokose galima rasti nebent skaičiuojant patvirtintus energijos išteklių kiekius šalyse arba importuojamų/eksportuojamų/transportuojamų energijos išteklių apimtis.

Trečia, daug neaiškumo šioje teorijoje įneša valstybių priklausomybės vienai ar kitai „grandžiai“ nustatymas. Juk šalis gali būti vienu metu ir importuotoja, ir eksportuotoja, ir transportuotoja. Šiuo atveju esminį vaidmenį vaidina „santykiškumas“. Tai yra, žvelgiama į santykinį energijos išteklių judėjimą per šalis – kuri daugiau eksportuoja, kuri daugiau importuoja, o kuri daugiausia transportuoja.

Vis dėlto ši hipotetinė geoenergetinės valstybių tarpusavio priklausomybės teorija, nors ir turėdama trūkumų, gali nemažai pasitarnauti aiškindama *kodėl tam tikros valstybės vykdo tam tikrą energetinę politiką kitų valstybių atžvilgiu.*

2. Vidurio ir Rytų Europos regiono geoenergetinė padėtis

„Vidurio ir Rytų Europa“ politikos mokslų diskurse yra sunkiai apibrėžiama sąvoka. Dėl šio regiono ribų yra nuolat ginčijamasi ir diskutuojama.

Vienintelis būdas „pabėgti“ nuo šių ginčų yra apsibrėžti griežtą kontekstą, kuriame naudojama Vidurio ir Rytų regiono sąvoka. Šiuo atveju „Vidurio ir Rytų Europos regionas“ – tai geografiškai apibrėžiama Vidurio ir Rytų Europos valstybių grupė, kuriai būdingas energetinių išteklių skurdumas⁸, kuri iš yra priklausoma nuo energijos išteklius tiekiančių valstybių (daugiausia Rusijos) ir kuri geoenergetinės valstybių tarpusavio priklausomybės grandinėje kaip pagrindinę atlieka valstybių-transportuotojų funkciją, energijos išteklius iš Rytų transportuodama į Vakarų Europą.

Šiame darbe Vidurio ir Rytų Europos regionui priskiriamos trys Baltijos valstybės (Lietuva, Latvija, Estija), Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Baltarusija, Ukraina ir Moldova. Nors Balkanų šalys teoriškai taip pat galėtų būti priskiriamos šiam regionui pagal savo geoenergetinę funkciją, jos į jį neįtrauktos, atsižvelgiant į jų gana smarkiai nutolusią geopolitinę orientaciją ir gravitaciją.⁹ Geopolitinės orientacijos ir gravitacijos kriterijus yra svarbus valstybių geoenergetikai, nes jis iš esmės lemia valstybių pasirinkimą arba negalėjimą pasirinkti iš kurių valstybių-tiekėjų importuoti energijos išteklius, kurioms eksportuoti ir kokioms valstybėms „tarpininkauti“, t.y. atlikti tranzitinės valstybės funkciją.

Vidurio ir Rytų valstybių geopolitinė padėtis neišvengiamai lemia jų, kaip tranzito valstybių, geoenergetinę funkciją. Jos yra įsiterpusios tarp rytinės ir vakarinės Europos dalių¹⁰ ir tiesiausias žemyninis kelias iš Rusijos energetinių išteklių judėjimui eina būtent per VRE šalis.¹¹

Žvelgiant į Europos žemyną iš geografinės-geologinės perspektyvos, matyti, kad didžioji dalis fosilinių energijos šaltinių yra sukoncentruota Europos rytuose. Tuo tarpu centrinė Europos dalis fosilinių energijos išteklių atžvilgiu yra labai

⁸ Žr. žemėlapi Nr. 4 „Energijos išteklių išgavimas Vidurio ir Rytų Europoje (mln. naftos tonos ekvivalento)“

⁹ Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 54.

¹⁰ Žr. žemėlapi Nr. 3 „Vidurio ir Rytų Europos regionas“

¹¹ Žemėlapis Nr. 10 „Egzistuojantys (raudona spalva) ir planuojami (mėlyna spalva) dujotiekiai VRE“ Žemėlapis Nr. 11 „Egzistuojantys (žalia spalva) ir planuojami (violetinė spalva) naftotiekiai VRE“

skurdi (0,2 proc. visų pasaulio naftos išteklių, 1,5 proc. visų pasaulio gamtinių dujų išteklių ir 3 proc. visų akmens anglies išteklių).¹² Todėl pagrindinis energijos išteklių judėjimas Europoje vyksta iš Rytų į Vakarus. Vakarų Europoje yra pagrindinės valstybės – energijos išteklių importuotojos. Tuo tarpu Vidurio Europos šalys atlieka tranzitinių šalių vaidmenį, nors, be to, pačios yra ir importuotojos.

Apibrėžtas Vidurio ir Rytų Europos regionas pasižymi dar keliomis savybėmis – išskirtiniu energetikos srities klausimų „politizavimu“, ekonominės ir politinės sferų konvergencija bei energetinės politikos „nesavarankiškumu“. Tyrinėtoja M. Balmaceda pažymi, kad prekyba energetikos ištekliais Rytų ir Vidurio Europos šalyse yra kur kas daugiau nei tik ekonominė veikla. Šios šalys dažnai nevykdo realios energetikos politikos, o greičiau *reaguoja* į išorinius veiksnius (ES reikalavimus, Rusijos energetikos kompanijų veiklą) ir interesų grupių veiklą šalies viduje.¹³

Be to, Vidurio ir Rytų Europos valstybių energetinėje politikoje išskirtinį vaidmenį vaidina viena pagrindinė veikėja – energijos išteklių eksportuotoja Rusija. Sovietmečiu visos pasirinktos valstybės priklausė komunistiniam blokui, joms būdinga išskirtinė energetinė priklausomybė nuo Rusijos, nes ji buvo pagrindinė pigių, subsidijuojamų fosilinių energijos išteklių tiekėja, mainais už išteklius užsitikrindama Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinę kontrolę.

VRE šalys nevienodai suinteresuotos alternatyvių energetikos išteklių maršrutų paieška: kai kurios jų yra labiau priklausomos nuo gamtinių dujų ar naftos importo iš Rusijos, kai kurios – mažiau. Priklausomybės nuo išteklių iš Rusijos faktorius yra itin svarbus alternatyvių tiekimo maršrutų galimybių paieškoms.

¹² Hans-Holger Rogner "World energy assessment - Energy and the challenge of sustainability", UNDP. <<http://stone.undp.org/undpweb/seed/wea/pdfs/chapter5.pdf>>. [Žiūrėta: 2006 04 20].

¹³ Balmaceda M. *EU Energy Policy and Future European Energy Markets: Consequences for the Central and East European States*, Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, 2002, 13-14.

1 lentelė. Vidurio ir Rytų Europos šalių priklausomybė nuo Rusijos energijos išteklių tiekimo. Nurodyta dalis (procentais), kurią sudaro iš Rusijos importuojami energijos ištekliai bendrame šalies suvartojime

	Nafta	Dujos
Lietuva	95	100
Latvija	100	100
Estija	* ¹⁴	100
Lenkija	91	44
Čekija	67	75
Slovakija	99	100
Vengrija	85	57
Baltarusija	97	99
Ukraina	83	73
Moldova	100	100

Šaltiniai: *British Petroleum Statistical Review of World Energy*, June 2006. <<http://www.bp.com>>.

[Žiūrėta: 2007 05 05].

US Energy Information Administration <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/contents.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 05].

Po Sovietų Sąjungos žlugimo, praradusi žymią politinės kontrolės dalį Vidurio ir Rytų Europoje, Rusija siekia išlaikyti ir stiprinti savo įtaką energetinėje sferoje ir per ją veikti politinius procesus. Per pastaruosius metus labai suaktyvėjo Rusijos kapitalo skverbimasis į strategines Vidurio Europos ir Rytų Pabaltijo valstybių ūkio šakas – naftos, dujų pramonę.¹⁵

Rusija vis labiau įsitvirtina Rytų ir Vidurio Europos energetiniame sektoriuje. Savo pozicijas šiame regione aktyviai stiprina Rusijos naftos kompanijos, dujų kompanija „Gazprom“ ir RAO JES. Pirmiausia užsitikrinamas žaliavų tiekimo energetikos sektoriui monopolis, o vėliau intensyviai dalyvaujama energetinio sektoriaus privatizavime.¹⁶ Egzistuoja versija, kad vienu iš svarbiausių motyvų, dėl kurių Rusija nesipriešino ne tiek ES, kiek NATO plėtrai į buvusias SSRS teritorijas,

¹⁴ Estija iš Rusijos neimportuoja naftos žaliavos, tik naftos produktus.

¹⁵ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius, LII, 2005, 187.

¹⁶ Lopata R., Matonis A. *Prezidento suktukas*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, 35.

tapo nebylus, „džentelmeniškas“ kompromisas tarp JAV ir Rusijos dėl įtakos šioje erdvėje pasidalinimo: karinėje ir politinėje srityse dominuos JAV, o ekonominėje, pirmiausia per investicijas energetikos sektoriuje, išvirtins Rusija.¹⁷

Visgi, atsižvelgiant į darbo pradžioje išdėstytą teoriją, būtų galima teigti, kad šis Rusijos išvirtinimas Vidurio ir Rytų Europos energetikos sektoriuje nereiškia nutolimo nuo politinės kontrolės (ar jos atidavimo JAV), kadangi energetinė įtaka, veikdama socialiai jautrias sritis ir būdama susijusi su strateginiais valstybės saugumo interesais, nesunkiai transformuojasi į politinę.

2. 1. Energijos išteklių transportavimo sistemos Vidurio Europoje

Energijos šaltiniai, naudojami pramonėje, yra skirstomi į fosilinius (anglys, gamtinės dujos, nafta), branduolinius (atominė elektros energija) bei atsinaujinančius (hidroenergetiniai šaltiniai, vėjo jėginių generuojama energija, kitos naujos technologijos). Darbe didžiausias dėmesys kreipiamas į neatsinaujinančius energijos šaltinius, kadangi jų globali dispersija yra nedidelė (t.y. dideliais telkiniais gali pasigirti tik kai kurios pasaulio šalys) ir tam, kad juos būtų galima transportuoti į šių išteklių neturinčias arba jų mažai turinčias šalis, reikalingos transportavimo sistemos.

Dažniausi energijos šaltinių transportavimo būdai yra:

- 1) vamzdynais;
- 2) laivais/tanklaiviais;
- 3) geležinkeliais;
- 4) autokeliais;
- 5) elektros tinklais.

Šiuo transportavimo būdus galima klasifikuoti pagal transporto srautų, kurie jais gabenami, „inertiškumą“, t.y. pagal tai koku laipsniu yra fiksuoti šių srautų maršrutai. Šį laipsnį galima nustatyti pagal minėtų transportavimo būdų priklausomybę nuo nejudrios infrastruktūros. Neskaitant vamzdynų ir elektros tinklų, labiausiai nuo transporto infrastruktūros yra priklausomas vandens transportas, šiek tiek mažiau – geležinkelių, o mažiausiai - autotransportas. Ši priklausomybė

¹⁷ Janeliūnas T. „JAV ir Rusijos įtakos persiskirstymas Vidurio ir Rytų Europos regione“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI metinėje konferencijoje „Lietuva po Prahos“, 2002 m. lapkričio 29 d.

nustatoma pagal transporto išlaidų tarp atskirų transporto rūšių pasiskirstymą: vandens transporte terminalo išlaidos (iš jų didžiausią dalį sudaro krovos išlaidos) sudaro 85 proc., o transportavimo išlaidos (iš jų didžiausią dalį sudaro kuro išlaidos) – 15 proc., geležinkeliuose terminalo išlaidos sudaro 65 proc., transportavimo išlaidos – 35 proc., o autotransporte šis santykis sudaro, atitinkamai – 35 proc. ir 65 procentus.¹⁸

Didelė vamzdynų, elektros tinklų, vandens transporto ir geležinkelių transporto priklausomybė nuo transporto infrastruktūros lemia tai, kad šiais transportavimo būdais gabenamų energijos išteklių maršrutai yra labai inertiški.

Taigi, pagal energijos išteklių judėjimo inertiškumą, minėtus transportavimo būdus galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) vamzdynai ir elektros tinklai;
- 2) geležinkeliai ir jūrinis transportas;
- 3) autotransportas.

Taigi, šiame darbe iškeliami prielaidai, jog geoenergetinių procesų tyrinėjimuose negalima apsiriboti vien tik vamzdynų, jūros transporto ar elektros tinklų schemų analizėmis, tačiau pravartu įtraukti ir geležinkelių transportą.

2. 2. Energijos išteklių transportavimas geležinkelių transportu

Vidurio ir Rytų Europoje pagrindiniai geležinkelių transporto srautai eina per vadinamuosius Transeuropinius transporto koridorius, kurių yra dešimt.¹⁹ Kai kurie iš šių koridorių atlieka labai panašias – Rytų ir Vakarų jungties – funkcijas ir jais energetinės žaliavos ar produktai gabenami į Vakarų rinkas. Tokie transporto koridoriai gali būti laikomi konkuruojančiais tarpusavyje, nes valstybės, per kuras jie driekiasi, konkuruoja dėl transporto srautų, gabenamų šiais koridoriais.

Prie tokių koridorių galima priskirti IX Transeuropinio koridoriaus atkarpą, einančią iš Rusijos per Baltarusiją ir Lietuvą ir II koridorių, kuris driekiasi iš Rusijos per Baltarusiją, Lenkiją į Vokietiją. Konkuruojančiais juos galima laikyti todėl, kad abu jie susikerta ties Minsku, iš kurio vienas pasuka prie Baltijos jūros (į Klaipėdą ir Kaliningradą), o kitas – žemyniniu keliu į Berlyną.

¹⁸ Baublys A., Vasiliauskas A. Transporto infrastruktūra, Vilnius: Technika, 2005, 9.

¹⁹ Žr. žemėlapi Nr. 5 “Pagrindiniai transporto koridoriai Vidurio Europoje” – minėti koridoriai pažymėti C raidėmis.

Per Lietuvą geležinkeliais 2005 m. buvo pervežta 35 mln. tonų tarptautinių krovinių, iš kurių 46 proc. – energijos išteklių (kietasis mineralinis kuras, naftos žaliava, naftos produktai).²⁰ Didžioji šių krovinių dalis pervežta IX Transeuropiniu koridoriumi. Tai leidžia minėtą geležinkelio atkarpą pagal svarbą energijos išteklių transportavime laikyti lygiaverte vamzdynamams.

II Transeuropiniu koridoriumi kasmet pervežama apie 25 mln. t. krovinių²¹ Šiuo metu transporto srautų, einančių šiuo koridoriumi, koordinavimui ir modernizacijai įkurta Rusijos iniciuota jungtinė Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos ir Vokietijos geležinkelių įmonė, kurioje Rusijos geležinkeliai valdo 40,1 proc., Vokietijos – 34,9 proc., Lenkijos – 15 proc., o Baltarusijos – 10 procentų akcijų.²² Rusijos tikslas – modernizuoti ir žymiai padidinti krovinių, gabenamų II Transeuropiniu koridoriumi, srautą. Ši Rusijos iniciatyva neabejotinai sustiprins konkurenciją dėl tranzito srautų tarp dviejų tranzito šalių – Lietuvos ir Lenkijos, nes dalis krovinių srauto didėjimo II Transeuropiniu koridoriumi gali vykti krovinių srauto IX Transeuropiniu koridoriumi, einančiu per Lietuvą, sąskaita.

²⁰ "Transportas ir ryšiai 2005" Statistikos departamentas, Vilnius, 2006, 25-26.

²¹ "Демонстрационный грузовой поезд "Евротранзит-2005" Берлин – Варшава – Минск - Москва" <http://www.rzd.ru/static/index.html?he_id=1380&PHPSESSID=8af6730c5>. [Žiūrėta: 2006 11 15].

²² "Железные дороги Беларуси, России, Польши и Германии создают СП" <http://www.naviny.by/rubrics/economic/2006/09/25/ic_news_113_259321/>. [Žiūrėta: 2006 11 16].

3. Rusijos energetinės politikos strategijos Vidurio ir Rytų Europoje

Pagal oficialią Rusijos energetikos strategiją, artimiausiais metais energijos išteklių eksportas išliks pagrindiniu faktoriumi Rusijos nacionalinės ekonomikos vystymuisi ir Rusijos ekonominei bei politinei pozicijai pasaulyje. 2005 m. Rusijos gamtinių išteklių sektorius lėmė daugiau nei 40 proc. viso Rusijos BVP augimo,²³ sudarė 61 proc. viso Rusijos eksporto (2004 m. – 54,7 proc.)²⁴ ir 37 proc. Rusijos biudžeto įplaukų.²⁵ Todėl tarptautinė veikla energetikos srityje remsis šiomis pagrindinėmis kryptimis: energijos išteklių eksportu, išteklių tyrimu kitų valstybių teritorijose, *įsitvirtinimu užsienio valstybių vidinėse energetikos rinkose, energijos resursų rinkos tinklo ir energetikos infrastruktūros objektų įvaldymu tose valstybėse, užsienio investicijų pritraukimu į Rusijos energetikos sritis, lygiagrečios veiklos su gretutinėmis elektros energijos organizacijomis organizavimu, energijos išteklių tranzitu, tarptautine moksline, technine ir teisine kooperacija.*²⁶

Iš ankstesnės šio darbo dalies matyti, kad Rusija yra pagrindinė Vidurio ir Rytų Europos valstybių tiekėja ir tranzito paslaugų “klientė”, kuri, siekdama didinti savo energetinį-ekonominį saugumą ir geoenergetinę galią, stengiasi ne tik užsitikrinti savo vyraujančias pozicijas valstybės-tiekėjos grandyje, bet ir turėti didelę įtaką kitose grandyse, taip iškraipant geoenergetinę valstybių tarpusavio priklausomybės pusiausvyrą.

Todėl Rusijos tikslas yra turėti tranzito šalių kontrolę (taip užsitikrinant eksporto stabilumą) bei, susilpninus tranzito šalių grandį, užmegzti glaudžius ryšius su šalimis-gavėjomis.

Susilpninti tranzito šalių grandį galima per nelygiavertę energetinę priklausomybę, užsitikrinant energetinę ir politinę įtaką tranzito šalyse, jas išlaikant priklausomas nuo energijos išteklių tiekimo ir tuo pačiu užtikrinant stabilų energijos

²³ Simonov K. (ed.) "Russia 2005: Report on Transformation", Instytut Wschodni, 2006, p. 85, <http://www.forum-ekonomiczne.pl/docs/reportRU_2005_publisher.pdf>. [Žiūrėta: 2007 04 04].

²⁴ "World Bank": "Russian Economic Report No. 12", April 2006. <http://ns.worldbank.org/ru/files/rer/RER_12_eng.pdf>. [Žiūrėta: 2007 04 04].

²⁵ Hill F. "Putin, Yukos and Russia", The Globalist, December 1, 2004. <<http://www.theglobalist.com/StoryId.aspx?StoryId=4276>>. [Žiūrėta: 2007 04 04].

²⁶ Министерство промышленности и энергетики Российской Федерации, "Энергетическая стратегия России - Россия на мировых энергетических рынках". Правительство Российской Федерации, 2003. <<http://www.mte.gov.ru/docs/32/1772.html>>. [Žiūrėta 2006 03 08].

tiekimą į šalis-gavėjas, taip eliminuojant priklausomybės ryšio tarp tranzito šalių ir šalių-gavėjų reikalingumą.

Tokiu atveju, vienas svarbiausių klausimų Rusijai lieka *kaip* įtvirtinti šią tranzito šalių, kurios tuo pat metu yra ir gavėjos, priklausomybę nuo jos ir kontrolę. Remiantis darbo pradžioje pristatytu geoenergetinių valstybių tarpusavio santykiu modeliu, galima teigti, kad Rusija, kaip valstybė-tiekėja, siekia:

1. Užkirsti kelią Vidurio ir Rytų Europos energetikos rinkoje dalyvauti kitoms tą pačią - energetinių išteklių tiekėjos – funkciją atliekančioms valstybėms;
2. Mažinti galimybes tranzito šalims veikti kaip vienam geoenergetiniam subjektui (formuoti bendrą energetinę politiką, derinti veiksmus).

Todėl Rusijos energetinė politika VRE, atsižvelgiant į minėtą teoriją, turėtų remtis skirtingų energetinės politikos strategijų vykdymu VRE šalių atžvilgiu, tokiu būdu užkertant kelią VRE šalims formuoti bendrą geoenergetinį aljansą bei siekti energetinės nepriklausomybės. Šios strategijos apžvelgiamos šio skyriaus poskyriuose.

3. 1. Kontrolės perėmimo strategija: Ukraina ir Baltarusija

Ukraina ir Baltarusija priskirtinos pirmajam gamtinių dujų ir naftos transportavimo vamzdynais iš Rusijos į Vakarų Europą „flangui“ – per šias valstybes Rusija eksportuoja beveik visus vamzdynais transportuojamus gamtinių dujų ir naftos išteklius, skirtus Vakarų Europos vartojimui, o kitos VRE šalys atlieka tik antrinio tranzito funkciją. Būtent dėl šios priežasties šios šalys yra svarbiausios energijos tranzito šalys Europoje ir, atsižvelgiant į geoenergetinės valstybių tarpusavio priklausomybės schemą, jos turi didžiausią santykinę tranzito šalių galią.

Todėl galima daryti prielaidą, jog Rusijos, kaip valstybės-tiekėjos interesas šių šalių atžvilgiu yra mažinti šią tranzito šalių galią ir savo priklausomybę nuo šių šalių. Kadangi Rusijos energetinė priklausomybė nuo Baltarusijos ir Ukrainos yra didžiausia, lyginant su priklausomybe nuo kitų VRE šalių, Rusijos politika, siekiant mažinti minėtą priklausomybę, turėtų būti kur kas aktyvesnė nei kitose VRE šalyse. Šią prielaidą patvirtina pastarųjų metų Rusijos energetinės politikos Baltarusijoje ir Ukrainoje tendencijos:

1. Siekis perimti Baltarusijos ir Ukrainos energetinės tranzito infrastruktūros kontrolę.

Rusijos bandymai perimti tranzito infrastruktūros kontrolę Ukrainoje pirmiausia sietini su 2005-2006 m. Rusijos ir Ukrainos konfliktu dėl gamtinių dujų kainų. 2005 m. kovą Rusijos energetikos kompanija „Gazprom“ pareiškė, jog Ukraina turėtų mokėti už importuojamas gamtines dujas pasaulinės rinkos kainą. Tokiu būdu gamtinių dujų kaina Ukrainai pakiltų nuo 50 iki 150 JAV dolerių už 1000 kub. m. gamtinių dujų. Šalims nesusitarus, „Gazprom“ nuo 2006 sausio 1 dienos nutraukė gamtinių dujų tiekimą Ukrainai. Gamtinių dujų tiekimas buvo atnaujintas sausio 4 d. „Gazprom“ ir Ukrainai pasiekus preliminarų susitarimą dėl 100 JAV dolerių kainos už 1000 kub. m. gamtinių dujų. Dėl šio konflikto sutriko gamtinių dujų tiekimas į Austriją, Kroatiją, Prancūziją, Vokietiją, Vengriją, Italiją, Lenkiją, Rumuniją, Slovakiją ir Slovėniją. Apžvalgininko V. Socor'o teigimu, pagrindinis objektas šiame konflikte iš tiesų buvo Ukrainos gamtinių dujų tranzito sistema. Anot V. Socor'o, Rusija tikėjosi, kad jai pasiūlius sumažinti gamtinių dujų kainą Ukrainai mainais už tai, jog Ukrainos gamtinių dujų tranzito sistema būtų valdoma Rusijos-Ukrainos konsorciumo, su tikėtinu Vokietijos dalyvavimu, Ukraina sutiks su šiuo pasiūlymu.²⁷

Tuo tarpu Rusijos energetikos kompanijų bandymai perimti Baltarusijos energetinio tranzito kontrolę siejami su 2006-2007 m. Rusijos ir Baltarusijos energetiniu konfliktu dėl naftos ir gamtinių dujų kainų.

2006 m. Rusijos kompanija „Gazprom“, deklaruodama principą, jog Baltarusija turi mokėti už Rusijos energijos išteklius „pasauline rinkos kaina“, nusprendė pakelti Baltarusijai tiekiamų gamtinių dujų kainą nuo 46 iki 140 JAV dolerių už 1000 kub. m.²⁸ Baltarusijos požiūriu, ši kaina valstybės ūkiui buvo nepakeliama. Nors Baltarusija ir grasino nutraukti gamtinių dujų tranzitą Jamalas-Europa dujotiekiu Vakarų Europos valstybėms, 2006 gruodžio 31 d. Rusijai ir Baltarusijai pavyko pasiekti susitarimą dėl gamtinių dujų kainos 2007 metams (100 JAV dolerių už 1000 kub. m. dujų). Tačiau šiuo Rusijos ir Baltarusijos susitarimu dėl gamtinių dujų tiekimo ir tranzito „Gazprom“ taip pat užsitikrino Baltarusijos koncerno „Beltransgaz“ akcijų paketo perėmimą. Susitarta, kad „Gazprom“ įsigis 50 proc.

²⁷ Socor V. „Ownership Of Ukraine's Transit System -- Main Stake In The Gas Dispute With Russia“, 2005 12 16. <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370611>. [Žiūrėta: 2007 04 15].

²⁸ „Russia To Adopt Market Gas Price With Belarus From 2007“, 2006 04 17.

<http://english.people.com.cn/200604/17/eng20060417_258874.html> [Žiūrėta: 2007 04 15].

„Beltransgaz” akcijų sumokėdamas 2,5 mlrd. JAV dolerių lygiomis dalimis per 4 metus.²⁹

Remiantis teorija, kad Rusijos energetikos kompanijos siekia perimti Baltarusijos energetinės infrastruktūros kontrolę, galima teigti, jog artimiausiu metu turėtų suaktyvėti šių kompanijų bandymai įgyti kontrolės svetus Baltarusijos naftos sektoriuje. Vienos didžiausių Baltarusijos naftos perdirbimo gamyklų Mozyriuje 42 proc. akcijų šiuo metu jau priklauso Rusijos naftos kompanijai “Slavneft”. Rusijos naftos kompanijos („Rosneft“, „Gazpromneft“, „Lukoil“) taip pat domisi naftos perdirbimo gamykla Novopolocke “Naftan”, kuri šiuo metu kontroliuojama Baltarusijos vyriausybės.³⁰

Rusijos energetikos kompanijų spaudimo Baltarusijai požymius indikuoja 2007 m. naftos konfliktas, kurį ižiebė 2007 01 01 įvedė 180,7 JAV dolerių už toną muitą žaliavinei naftai, kurią Baltarusija reeksportuoja į Vakarų Europą. Atsakydama į tai, Baltarusija įvedė 45 JAV dolerių tarifą tranzitu per jos teritoriją transportuojamai Rusijos naftai. Savo ruožtu, Baltarusija pradėjo savavališkai kaupti naftą, skirtą tranzitui savo rezervuaruose.³¹ Rusijos kompanijos „Transneft” atsakomasis žingsnis buvo naftos tiekimo Družba naftotiekiu per Baltarusiją nutraukimas dėl kurio Vokietija, Lenkija, Ukraina, Čekija, Slovakija, Vengrija patyrė naftos tiekimo sutrikimus. 2007 sausio 10 d., po Rusijos ir Baltarusijos derybų, Baltarusija nusileido ir anulavo tranzito tarifą.³²

2. Energijos išteklių transportavimo infrastruktūros projektai, aplenkiantys Baltarusiją ir Ukrainą kaip tranzito šalis.

Tarp tokių projektų pirmiausia paminėtini Baltijos naftotiekių sistema, aplenkianti Baltarusiją ir Ukrainą ir suteikianti galimybę Rusijai eksportuoti savo naftos išteklius per savo uostus Baltijos jūroje bei Rusijos gamtinių dujų projektas „Žydroji srovė-2“, leidžianti transportuoti gamtines dujas per Balkanų regioną. Apie šiuos projektus plačiau dar bus kalbama šiame darbe.

²⁹ „Gazprom Buys Half of Beltransgaz for \$2.5 Billion“, Kommersant, 2007 05 19.
<http://www.kommersant.com/p-10746/natural_gas/>. [Žiūrėta: 2007 05 20].

³⁰ „Belarus, Russia: Minsk Bows to Moscow“, Stratfor, 2006 10 26
<http://www.stratfor.com/products/premium/read_article.php?id=279143>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

³¹ „Russia Oil Row Hits Europe Supply“, 2007 01 08
<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6240473.stm>>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

³² „Белоруссия отменила транзитную пошлину“, 2007 01 10.
<http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_6248000/6248293.stm>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

3. Siekis įtikinti Vakarų Europos šalis-partneres, jog Baltarusija ir Ukraina, vykdydamos savarankišką, nekontroliuojamą energijos išteklių tranzito politiką gali kelti grėsmę energijos išteklių tiekimo stabilumui.

3. 2. Įtakos išlaikymo strategija: Moldova

Moldova iš Rusijos importuoja 100 proc. gamtinių dujų ir naftos išteklių. Įtaką šioje valstybėje Rusija siekia išlaikyti per Moldovos dalies – Padnestrės kontrolę.

Pagal etninę sudėtį, 1991 metais pasiskelbusioje nepriklausoma, tačiau kitų valstybių nepripažintoje Padnestrės respublikoje, gyvena maždaug po trečdalį moldavų, rusų ir ukrainiečių. Rusija turi didžiulę įtaką šiame Moldovos regione, ji jam nemokamai tiekia dujas, jame dislokuota apie 1800 Rusijos karių, kuriuos ji pažadėjo išvesti dar 1994 metais. Pagrindinis Rusijos interesas Padnestrėje – kaip įmanoma ilgiau išlaikyti savo ekonominę ir politinę įtaką, kuria naudodamasi ji Padnestrę išlaiko savo satelite ir per ją stabdo Moldovos integraciją į Vakarus.³³ Turint omenyje, kad svarbiausi naftotiekiai ir dujotiekiai kerta Padnestrės teritoriją, o elektros energija generuojama būtent Padnestrės regione, Moldovos energetinio saugumo padėtis yra labai komplikauta, nes kilus konfliktui Padnestrė gali bet kada nutraukti energijos išteklių tiekimą į likusią šalies dalį, kaip tai ir buvo padaryta 2005 m., paaštrėjus Moldovos ir Padnestrės nesutarimams. Kita vertus, tokia Moldovos energetinė priklausomybė nuo Rusijos galėtų paskatinti Moldovą siekti alternatyvių naftos ar dujų tiekimo maršrutų.

Kol kas jokių perspektyvų Moldovai diversifikuoti savo energijos išteklių importą nenusimato. Teoriškai ji galėtų prisijungti prie kol kas koncepcinio Odesos-Brody-Gdansko naftotiekio, kuriuo būtų tiekama Azerbaidžano ar Turkmėnistano nafta, tačiau kol kas tokios galimybės labai miglotos.

³³ Grubliauskas J. „Geopolitiniai žaidimai Padnestrėje: įtampa auga“, Geopolitika.lt, 2006 03 23, <<http://www.geopolitika.lt/?artc=478>>. [Žiūrėta: 2007 05 05].

3. 3. Izoliavimo strategija: Estija, Latvija ir Lenkija

Baltijos šalys ir Lenkija beveik visus savo naftos išteklius importuoja iš Rusijos. Be to, Rusijos kompanija „Gazprom“ dominuoja Baltijos šalių gamtinių dujų rinkoje: ši kompanija turi 25 proc. „Latvijas Gaze“ akcijų, 37 proc. Estijos „Eesti Gaas“ akcijų ir 34 procentus Lietuvos „Lietuvos Dujos“ akcijų. „Gazprom“ taip pat valdo 48 proc. Jamalo-Europos dujotiekio atkarpą Lenkijoje kontroliuojančios kompanijos EuRoPolGaz akcijų.

Šioje regiono dalyje ryškėja Rusijos taikomos energetinio izoliavimo strategijos pasekmės: tranzito srantai per Baltijos šalis sparčiai mažėja. 2003 m. pradžioje Rusijos naftotiekių monopolininkė "Transneft" nutraukė žaliavinės naftos tiekimą į AB "Ventspils nafta" (toliau – VN) terminalą naftotiekiu ir 2003 m. jo neatnaujino. 2002 m. gruodžio pabaigoje VN pradėjo krauti žaliavinę naftą iš geležinkelio cisternų ir krovos apimtis didino kiekvieną mėnesį. Nuo 2006 m. vasaros Rusija nebetiekia naftos į Mažeikių naftos perdirbimo įmonę.

Prie šių tendencijų galima pridėti Rusijos plėtojamus dujotiekio „Nord Stream“³⁴, aplenkiančio Baltijos šalis ir Lenkiją bei Rusijos „Baltijos naftotiekių sistemos“³⁵ projektą ir kurių matyti Baltijos šalių, kaip tranzito šalių, perspektyvų nykimas.

Šios tendencijos skatino Baltijos šalis ir Lenkiją diversifikuoti energijos išteklių tiekimą ir kaupti strategines energijos išteklių atsargas. Latvija ėmėsi Inčiukalnio dujų saugyklos projekto.³⁶ Užpildžiusi saugyklą, Latvija galėtų apsirūpinti dujomis 2–3 metus.

Vienas svarbiausių energijos šaltinių diversifikavimo projektų Baltijos šalims – Odesos-Brody-Gdanskio projektas. Krokuvoje 2007 05 11 Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Gruzijos ir Azerbaidžano prezidentai pasirašė susitarimą, kuriuo siekiama sumažinti energetinę priklausomybę nuo Rusijos. Dokumente siūloma iki 2011-ųjų nutiesti vamzdyną per Ukrainos teritoriją, iki Lenkijos Gdanskio uosto, kuriuo nafta keliautų iš Kaukazo regiono.³⁷ Apie šį projektą plačiau kalbama kitos darbo dalyse.

³⁴ Žemėlapis Nr. 8 „Planuojamas dujotiekis „Nord Stream“

³⁵ Žemėlapis Nr. 12 „Planuojamas „Baltijos naftotiekių sistemos“ naftotiekis BTS-2“

³⁶ Žr. žemėlapi Nr. 6 „Latvijos energetinė infrastruktūra“

³⁷ Žr. žemėlapi Nr. 7 „Naftotiekis Odesa-Brody-Gdansk“

3. 4. Įtraukimo strategija: Čekija, Vengrija ir Slovakija³⁸

Čekija ir Vengrija – Vidurio Europos šalys, pasižyminčios sparčia ir “gilia” euroatlantine integracija ir gan tvirta geopolitine orientacija į Vakarų Europą. Tačiau nepaisant to, abiejų šių šalių infrastruktūra, susijusi su fosilinių energijos išteklių judėjimu, nuo sovietmečio nedaug tepasikeitė. Todėl tiek Vengrija, tiek Čekija išliko priklausomos nuo iš Rusijos tiekiamų energijos šaltinių: gamtinių dujų, naftos ir, kas taip pat svarbu, atominio kuro. Čekija iš Rusijos importuoja 65 proc. šalyje suvartojamų naftos išteklių ir 73 proc. gamtinių dujų išteklių, Vengrija – apie 80 proc. naftos ir apie 72 proc. gamtinių dujų išteklių.³⁹ Abi šalys iš Rusijos taip pat importuoja atominį kurą savo elektrinėms.

Labiausiai iš trijų Vidurio Europos šalių (Čekijos, Vengrijos, Slovakijos) nuo gamtinių dujų tiekimo iš Rusijos yra priklausoma Slovakija - visas šalyje suvartojamas dujas tiekia „Gazprom”. Už dujų tranzitą per Slovakiją atsakingą SPP bendrovę valdo „Gazprom” partneriai: „E.ON Ruhrgas Mittel- und Osteuropa GmbH” ir „Gaz de France” valdo 49% „Slovak Gas Holding”. Pastaroji bendrovė turi 49 proc. už tranzitą atsakingos SPP akcijų. Be to, „Gazprom” turi 50 proc. „Slovrusgaz”, atsakingos už dujų paskirstymą Slovakijos viduje, akcijų.

Už gamtinių dujų tiekimą ir tranzitą per Čekijos teritoriją yra atsakinga „Transgas” bendrovė, kurios 100 proc. akcijų priklauso vokiečių RWE bendrovei. RWE Čekijai tiekia iš „Gazprom” perkamas dujas - Rusijos tiekiamos dujos Čekijoje sudaro 73 proc. Vengrijoje už „Gazprom” gamtinių dujų tranzitą atsakinga MOL bendrovė, kurios „Gazprom” tiesiogiai nekontroliuoja, tačiau irgi tiekia dujas (Vengrijoje Rusijos dujos sudaro 72 proc. visų suvartojamų gamtinių dujų). Be to, „Gazprom” valdo 50% už dujų paskirstymą šalyje atsakingos „Panruysgaz” akcijų.

Didžiąją dalį fosilinių energijos išteklių – naftos ir dujų – Čekija, Vengrija ir Slovakija transportuoja į Vakarų Europos šalis. Todėl jas “geoenergetinėje grandinėje” galima įvardinti kaip tranzito valstybes. Vadinasi, remiantis pirmajame

³⁸ Kai kurio šio poskyrio dalys autoriaus publikuotos: Юлиус Грубляускас “Энергетическая политика России: нельзя терять Центральной Европы” <http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=ru&content=ru_geo_2_2&parent=ru_geo_2>. [Žiūrėta: 2006 05 08].

³⁹ Dempsey J. "Putin's power trip to Hungary and Czech Republic", International Herald Tribune, March 1, 2006. <<http://www.ihf.com/articles/2006/02/28/news/putin.php>>. [Žiūrėta 2006 03 01].

skyriuje išdėstyta teorija, jos turėtų siekti didesnio energetinio saugumo ir energetinės galios didinimo arba stengdamosi mažinti savo energetinę priklausomybę nuo pagrindinės šalies-tiekėjos Rusijos, arba didindamos Rusijos priklausomybę nuo tranzito per savo teritorijas. Pastarasis variantas abiem šalims nepalankus, nes Rusija turi nemažą tranzito aplinkelių į Vakarų Europą pasirinkimo galimybę.

Galima pastebėti, jog Čekijos ir Vengrijos geoenergetinė padėtis palaipsniui keičiasi – jos aktyviai siekia sumažinti savo priklausomybę nuo pagrindinės energijos išteklių tiekėjos - Rusijos. Jei sovietmečiu abi šalys beveik visiškai buvo priklausomos nuo energijos išteklių importo iš Sovietų Sąjungos, dabar jos bando naftos ir dujų importą iš Rusijos keisti alternatyviais ištekliais iš kitų šalių. Čekija dalį naftos pradėjo gauti Ingolstadt - Kralupy naftotiekiu, kuris per Vokietiją suteikia galimybę sausumoje „įkalintai“ Čekijai pasiekti Italijos Triesto uostą. Apie 15 proc. importuojamų gamtinių dujų į Čekiją atkeliauja iš Norvegijos (ir ši dalis linkusi didėti importo iš Rusijos sąskaita), o apie 6 proc. iš Vokietijos.⁴⁰

Vengrija taip pat nebėra absoliučiai priklausoma nuo energijos šaltinių iš Rusijos. Šiek tiek naftos išgaunama pačioje šalyje, nedidelė dalis atsigabenama iš Artimųjų Rytų. Dalį gamtinių dujų Vengrija importuoja iš Vakarų Europos Győr-Baumgarten dujotiekiu.

Čekija ir Vengrija ateityje planuoja importuoti ir transportuoti gamtinių dujų išteklius iš Artimųjų Rytų ir Kaspijos jūros regiono. Konkrečiai šie planai susiję su Nabucco projektu. Šiuo vardu pavadintas 3400 kilometrų ilgio dujotiekio projektas, kuris buvo inicijuotas dar 2002 metais. Nabucco dujotiekis suteiktų galimybę gamtines dujas iš Irano, Turkmėnijos, Azerbaidžano ir Kazachstano transportuoti į Vakarų Europą per Turkiją, Bulgariją, Rumuniją, Vengriją ir Austriją. Šio dujotiekio statybos jau prasidėjo ir jas ketinama užbaigti iki 2011 metų.⁴¹ Nabucco dujotiekis tapo iššūkiu Rusijos energetikos strategams, nes jis aplenkia Rusiją ir sujungia Artimųjų Rytų ir Kaspijos jūros regiono šalis su Vidurio ir Vakarų Europa.

⁴⁰ Юлиус Грубляускас “Энергетическая политика России: нельзя терять Центральной Европы”

<http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=ru&content=ru_geo_2_2&parent=ru_geo_2>. [Žiūrėta: 2006 05 08].

⁴¹ Kupchinsky R. "Russia: Putin Pushes Energy Expansion Into Central Europe", Radio Free Europe/ Radio Liberty. <<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/03/b68d450e-041c-473b-b54e-9c64252e5a5e.html>>. [Žiūrėta 2006 03 07].

Jei Nabucco projektas būtų įgyvendintas, Vengrija, o galbūt ir Čekija bei Slovakija, žymiai sustiprintų savo geoenergetines pozicijas: energetinė priklausomybė nuo Rusijos sumažėtų, o Rusijos energetinė priklausomybė nuo tranzito per Čekiją, Slovakiją ar Vengriją išliktų tokia pati.

Todėl Rusija, kaip valstybė-tiekėja, yra suinteresuota savo geoenergetinės įtakos šių trijų šalių atžvilgiu išlaikymu. Todėl Rusijai, kaip šaliai-tiekėjai, reikėjo atsako, kuris neutralizuotų potencialų energetinės įtakos praradimą ir geoenergetinių pozicijų susilpnėjimą. Kaip tokį atsaką į Nabucco dujotiekį Rusija pasiūlė „Žydrų srauto“ („Galuboj patok“) dujotiekio pratęsimo projektą. Neseniai užbaigtas „Žydrų srauto“ dujotiekis, nutiestas po Juodąją jūrą, sujungė Rusiją ir Turkiją bei suteikė Rusijai galimybę pasiekti didžiulę Turkijos rinką aplenkiant Ukrainą, Rumuniją, Moldovą ir Bulgariją.⁴² Šio dujotiekio pratęsimas nuo Turkijos į Pietryčių Europą būtų alternatyva Nabucco dujotiekiiui, o jo atšakos galėtų siekti ir Vengriją.⁴³ Taip Rusija bandytų atsverti nemažą savo geoenergetinės įtakos praradimą Pietryčių, Vidurio ir Vakarų Europoje (šalių-transportuotojų grandyje), jei Nabucco projektas būtų sėkmingas.

Todėl Rusija siekia įtikinti Vengriją ir kitas Vidurio bei Pietryčių Europos šalis, kad už gamtinių dujų tiekimo alternatyvą iš Artimųjų Rytų bei Kaspijos jūros regiono daug patrauklesnis yra gamtinių dujų tiekimas iš Rusijos.

Be Nabucco dujotiekio tarp Vengrijos gamtinių dujų importo diversifikavimo planų yra 340 kilometrų dujotiekio tarp Vengrijos ir Kroatijos projektas. Į Adrijos pajūryje būsiantį suskystintų gamtinių dujų terminalą iš Šiaurės Afrikos atplukdytos suskystintos dujos galėtų būti dar viena alternatyva dujų tiekimui iš Rusijos.⁴⁴ Su šiuo projektu taip pat konkuruotų Rusijos „Žydrų srauto“ dujotiekio pratęsimo projektas.

Be to, Vengrija planuoja ir gamtinių dujų importą iš Norvegijos. Tiesa, kol kas neišku kokiais dujotiekiais jos pasiektų Vengriją. Galiausiai Budapeštas kalba apie strateginę gamtinių dujų saugyklą šalyje, kuri būtų statoma

⁴² "Economic Brief: The Blue Stream Gas Pipeline", Power and Interest News Report, 22 November, 2005. <http://www.pinr.com/report.php?ac=view_printable&report_id=403&language_id=1>. [Žiūrėta: 2006 03 09].

⁴³ "Putin builds bridges in Budapest and Prague", Euractiv.com. <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/putin-builds-bridges-budapest-prague/article-153045>>. [Žiūrėta: 2006 03 09].

⁴⁴ "Hungarian energy giant MOL urges diversification of gas imports", Interfax, 2006 12 30. <<http://www.allbusiness.com/periodicals/article/858350-1.html>>. [Žiūrėta: 2006 03 10].

bendradarbiaujant Vengrijos gamtinių dujų įmonei MOL Foldgazarolo ir Vokietijos Eon Ruhrgas. Tokie Vengrijos veiksmai itin sustiprintų jos, kaip šalies transportuotojos, ryšius su šalimi gavėja – Vokietija. Sustiprėjus ryšiams tarp šių dviejų grandžių, neabejotinai silpnėtų šalies-tiekėjos – Rusijos geoenergetinės pozicijos. Todėl Rusija nedelsdama imasi atsako planų: žada Vengrijai „Europos energetinio centro“ poziciją, kai bus nutiestas „Žydrjo srauto“ dujotiekio pratęsimas, skatina pasirašyti ilgalaikes gamtinių dujų tiekimo sutartis.

Nagrinėjant valstybių geoenergetines sąveikas, būtina atsižvelgti į skirtingų energetikos sektorių santykį. Turėdamos monopolines ar vyraujančias pozicijas viename energetikos sektoriuje, valstybės gali išnaudoti šias pozicijas didesnei įtakai kitame sektoriuje pasiekti. Tai ypač būdinga Rusijos, kaip vyraujančios energijos išteklių tiekėjos, „energetiniams žaidimams“. Susilpnėjus pozicijoms gamtinių dujų sektoriuje, stiprinamos pozicijos atominės energijos sektoriuje. Tiek Vengrijoje, tiek Čekijoje vis dar veikia sovietmečiu statytos atominės elektrinės, kurioms tiekiamas atominis kuras iš Rusijos. Šios elektrinės gamina didelę dalį abiejų šalių elektros energijos. Šiuo atveju Rusijos energetikos tikslas – išlaikyti šių elektrinių strateginę svarbą abiejose šalyse.

Būtent todėl tarp Rusijos pasiūlymų Vengrijai buvo išdėstytas Paks atominės elektrinės Vengrijoje modernizavimo planas. Pagal 2004 metų Vengrijos ir Rusijos susitarimus, Rusija turėtų tiekti kurą Paks atominei elektrinei tol, kol ji veiks – iki 2013-2017 metų.⁴⁵ Tais metais jau galėtų būti įsibėgėjęs Nabucco dujotiekio realizavimas, todėl strategiškai mąstantys Rusijos politikai turi numatyti atsvarą ne tik gamtinių dujų, bet ir atominės energijos sektoriuje. Todėl Rusija ir siūlo modernizuoti Paks atominę elektrinę taip, kad ji veiktų kur kas ilgiau.

Čekijoje Rusijos planai taip pat apima atominės elektros energijos sektorių. Šioje šalyje veikia dvi atominės elektrinės: Temelin Pietų Bohemijoje ir Dukovany Pietų Moravijoje. Visiems keturiems Dukovany atominės elektrinės reaktoriams kurą tiekia Rusijos korporacija TVEL, tuo tarpu dviems Temelin atominės elektrinės reaktoriams iki 2009 metų pagal sutartį kurą tiekia JAV

⁴⁵ Dempsey J. "Putin's power trip to Hungary and Czech Republic", International Herald Tribune, March 1, 2006. <<http://www.ihf.com/articles/2006/02/28/news/putin.php>>. [Žiūrėta: 2006 03 02].

kompanija Westinghouse Electric.⁴⁶ Šiuo metu paskelbtame konkurse dėl kuro tiekimo po 2009 metų varžosi abi – JAV ir Rusijos kompanijos. Jei Rusijai pavyktų įtikinti Čekiją, kad iš jos tiekiamas atominis kuras yra geresnė alternatyva, Čekijos energijos importo diversifikacijos laipsnis gerokai sumažėtų.

Taigi, Rusija, kaip šalis-tiekėja, matydama stiprėjančius šalių-transportuotojų (Čekijos ir Vengrijos) ryšius su šalimis-gavėjomis (Vokietija, Austrija), imasi iniciatyvos stiprinti ryšius ir įtaką tranzito šalims. Ji intensyviai siūlo projektus, konkuruojančius su tais, kurie galėtų diversifikuoti energijos išteklių tiekimą į Vidurio Europą bei Vakarų Europą, stengiasi siūlyti tokias alternatyvas, kurios išlaikytų stiprias geoenergetines Rusijos kaip tiekėjos pozicijas ir įtaką visoje geoenergetinėje valstybių tarpusavio priklausomybės grandinėje.

Kokią įtaką Lietuvai gali turėti toks skirtingų Rusijos energetinių politikų taikymas Vidurio Europos šalyse? Pirma, formuojasi skirtingas Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos požiūris į Rusiją kaip energijos šaltinių tiekėją. Sėkmingai “pardavus” Čekijai ir Vengrijai patikimos partnerės įvaizdį, jos gali atsisakyti ambicingų planų (kurie taip pat yra ir labai brangūs) diversifikuoti savo energijos išteklių importą. Tokiu atveju, jei Lietuva ateityje turėtų planų prisijungti prie perspektyvaus dujotiekio iš Irano ir Kaspijos jūros regiono, ji jų tiesiog negalėtų “fiziškai” įgyvendinti, nes kitos Vidurio Europos šalys stabdytų šį projektą.

Antra, kilus konfliktui su Rusija dėl energijos išteklių tiekimo Lietuva prarastų vertingas sąjungininkes-tranzito šalis, kurios dėl susiformavusio palankaus požiūrio į Rusiją kaip energijos išteklių tiekėją ir didelės priklausomybės nuo jos resursų, politiškai palaikytų Rusiją, o ne Lietuvą.

Čekijos ir Vengrijos atveju buvo pasirinkta palankesnės alternatyvos siūlymo taktika. Tai yra, tiems energetikos projektams, kurie galėtų diversifikuoti energijos išteklių tiekėjus ir panaikinti Rusijos kaip tiekėjos monopolį (pvz. Nabucco projektui), pateikti patrauklią alternatyvą. Kad ši alternatyvą būtų dar patrauklesnė, taikomos politinės priemonės – atsiprašoma už skaudžius istorinius įvykius, Rusiją kaip energijos išteklių tiekėją, bandoma pateikti kaip patrauklią ir patikimą partnerę. Tokiu atveju, stiprinami šalies-tiekėjos (Rusijos) ir tranzito šalių (Čekijos, Vengrijos)

⁴⁶ Hovet J. "The atomic age", Czech Business Weekly, 2006 03 06.
<<http://www.cbw.cz/phprs/2006030630.html>>. [Žiūrėta: 2006 03 08].

ryšiai, tranzito šalims netgi žadant “energetinio centro” pozicijas, tačiau tuo pat metu užsitikrinant beveik monopolines energijos išteklių tiekimo pozicijas šiose šalyse.

Tuo tarpu Lietuvos atveju, kai realių alternatyvų energijos išteklių tiekimui iš Rusijos nenusimato, pasirenkama kita kontrolės įtvirtinimo taktika. Kontrolė įtvirtinama per glaudžius tiesioginius šalies-tiekėjos (Rusijos) ir šalių-gavėjų (Vakarų Europos) ryšius (pvz., „Nord Stream“ dujotiekio projektas), taip sumenkinant Lietuvos kaip tranzito šalies svarbą. Be to, per monopolines energetines tiekėjos pozicijas siekiama įgyti politinę įtaką ir taip galutinai kontroliuoti Lietuvą kaip tranzito šalį.

4. Geoenergetiniai procesai Vidurio Europos šalyse: konkurencijos tendencijos

Šiame skyriuje bus analizuojami ryšiai tarp vienos geoenergetinės valstybių tarpusavio priklausomybės modelio grandies valstybių. Konkrečiai - ryšiai tarp tranzito šalių - energijos šaltinių transportuotojų. Pažymėtina, kad grandies pozicijų susilpnėjimas gali kilti ne tik iš sustiprėjusių kitų grandžių ryšių, bet ir iš santykių tarp šalių pačios grandies viduje. Tai yra, toliau plėtojant šį modelį, atmetama prielaida, jog šalys-transportuotojos energetiniuose santykiuose su kitoms grandims priklausančiomis šalimis, veikia vieningai.

Vieningas veikimas tarp tos pačios grandies šalių turėtų būti būdingas šioms šalims, nes tokiu būdu jos sustiprina visos grandies santykinę galią. Šalys-tiekėjos arba šalys-gavėjos neišvengiamai turėtų sutikti su vieningai veikiančių šalių-transportuotojų sąlygomis, nes dėl praeitame semestre minėtų energijos šaltinių transportavimo sistemų statiško pobūdžio (jos brangios ir sunkiai transformuojamos), alternatyvų transportavimo sistemoms, kurios driekiasi per tranzito šalis paieškos ir įgyvendinimas gali būti per brangūs.

Tačiau, žvelgiant į empirinius pavyzdžius, darosi akivaizdu, kad vieningo tranzito šalių veikimo potencialią naudą nusveria atskirų tranzito šalių siekiamos geresnės strateginės pozicijos kitų tranzito šalių sąskaita.

Paprastiau tariant, tranzito šalys konkuruoja tarpusavyje dėl geresnių pozicijų, nors konkurencija joms, visos grandies atžvilgiu, visiškai nenaudinga dėl egzistuojančios tranzito šalių (bendrai) konkurencijos su šalimis-tiekėjomis ir šalimis-gavėjomis dėl didesnės santykinės galios geoenergetinėje priklausomybių grandinėje.

4. 1. Naftos sektorius

Konsoliduojantis Vidurio ir Rytų Europos naftos energetikos rinkai, joje išsiskyrė trys pagrindiniai žaidėjai – trys energetikos kompanijos, kurios į savo įtakos erdvę įtraukė mažesnius. Minėtos konsolidacijos pradžia galima laikyti 2000 metus,

kai Vengrijos naftos kompanija MOL įsigijo Slovakijos kompaniją Slovnaft.⁴⁷ Trys pagrindiniai žaidėjai Vidurio ir Rytų Europos energetikos rinkoje - tai minėta Vengrijos kompanija MOL, Lenkijos kompanija PKN Orlen ir Austrijos kompanija OMV. Kaip matyti iš kompanijų investicijų Vidurio Europoje lentelės⁴⁸, Austriją ir jos kompaniją OMV verta įtraukti į šį tyrimą, nes ji neabejotinai yra viena įtakingiausių energetikos kompanijų Vidurio Europoje, be to, pačią Austriją, dėl jos geoenergetinės padėties (ši šalis yra priskiriama tranzito šalims, nes ji transportuoja daugiau energijos šaltinių nei suvartoja) galima įtraukti į tyrimo lauką. Visos trys kompanijos yra arba bent iš dalies kontroliuojamos šalių vyriausybių, arba jos aktyviai veikia kompanijų veikloje, todėl minėtų kompanijų veiklai neišvengimai daro įtaką šalių vyriausybių politika.

PKN Orlen, MOL ir OMV veikia ne tik naftos sektoriuje, tačiau naftos sektoriuje jos turi didžiausią įtaką - kaip naftos perdirbėjos, naftos transportavimo operatorės.

PKN Orlen įsikūrė 1999 metais, susijungus dviems anksčiau buvusioms valstybinėms įmonėms - Plocko naftos perdirbimo gamyklai ir naftos produktų paskirstytojai Centrala Produktow Naftowych. 2004 m. PKN Orlen įsigijo didžiąją dalį Čekijos naftos kompanijos Unipetrol akcijų⁴⁹, o 2006 m. – 84,36 proc. Mažeikių naftos perdirbimo įmonės akcijų.

Vengrijos MOL įsitvirtino tarp pagrindinių naftos rinkos žaidėjų Vidurio Europoje po to, kai 2000 m. įsigijo minėtą Slovakijos Slovnaft ir 2003 m. Kroatijos INA.⁵⁰

Galiausiai *Austrijos OMV* neabejotinai yra pati stambiausia Vidurio Europos šalių energetikos kompanija Vidurio Europos energetikos rinkoje.⁵¹

Didžiosios Vidurio Europos energetikos kompanijos pasižymi tuo, kad jos neapsiriboja tik vienos rūšies energijos išteklių sektoriumi. Tokia sektorių koncentracija turi ir privalumų, ir trūkumų. Viena vertus, kombinuota veikla įvairiuose energetikos sektoriuose suteikia didesnės santykinės galios šioms

⁴⁷ Diakonowicz M. "Consolidation of the Petroleum Sector in Central and Eastern Europe" <http://www.pwc.com/pl/eng/about/press-rm/experts/2005/05_09_01ngb.pdf>. [Žiūrėta: 2006 11 20].

⁴⁸ Žr. schemą Nr. 1 „Pagrindiniai PKN Orlen, MOL ir OMV investicijų objektai”

⁴⁹ "North Central Europe Country Analysis Brief" Energy Information Administration <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/visegrad.html>>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Žr. schemą Nr. 2 „Vidurio Europos energetikos kompanijų kapitalo palyginimas (mlrd. Eurų)”

kompanijoms, didesnį kapitalą, pasireiškia masto ekonomijos efektas, kita vertus, pastebima vis didėjanti galios koncentracija šiose kompanijose, po Šaltojo karo baigiantis formuotis Rytų ir Vidurio Europos šalių energetikos rinkoms, pamažu išsikristalizuoja stambios energetikos kompanijos, kurios, vis prisijungdamos mažesnes kompanijas, ima konkuruoti dėl rinkų, dėl vartotojų. Kitaip tariant, prasideda konkurencinė kova tarp kelių energetikos kompanijų-centrų Vidurio ir Rytų Europoje.

4. 2. Gamtinių dujų sektorius

Gamtinių dujų sektoriuje kol kas negalima pastebėti tokio lygio rinkos konsolidacijos kaip naftos sektoriuje. Tačiau tendencijas galima išvelgti, ypač analizuojant pagrindinius gamtinių dujų transportavimo projektus Vidurio Europoje. Ankstesnėje magistrinio darbo dalyje buvo analizuoti du pagrindiniai gamtinių dujų transportavimo projektai Vidurio Europoje – Nabucco ir Žydrosios srovės dujotiekio pratęsimo projektas. Buvo prieita prie išvados, jog Žydrosios srovės dujotiekio pratęsimo projektu Rusija bando užkirsti kelią Vidurio Europos valstybių pastangoms diversifikuoti gamtinių dujų tiekimą iš Rytų. Šį kartą į minėtus du projektus bus bandoma pažvelgti iš konkurencinės perspektyvos – daroma prielaida, jog Žydrosios srovės dujotiekio pratęsimo projektą Rusija inicijavo ne tik dėl to, kad užkirstų kelią alternatyvių gamtinių tiekėjų atsiradimui, bet ir dėl to, kad skatintų Vidurio Europos šalių, kaip tranzito valstybių, tarpusavio konkurenciją.

Nagrinėjant Nabucco projektą, verta paminėti šiuos faktus. Nabucco dujotiekio tiesimui buvo įsteigtas bendras Turkijos „BOTAS“, Vengrijos „MOL“, Austrijos „OMV“, Bulgarijos „Bulgargaz“ ir Rumunijos „Transgaz“ konsorciumas, kuriame visos minėtos kompanijos valdo po 20 procentų akcijų.⁵² Konsorciumo koordinatoriaus bei dujotiekio operatoriaus funkcija suteikta „OMV Gas“.⁵³ Svarbu paminėti, kad OMV neišgauna gamtinių dujų, o taip pat jų neskirsto, todėl kompanijos vadovybė šiuo metu derasi su dujų gavybos ir paskirstymo kompanijomis dėl tiekimo ir pardavimo kontraktų. Ir nors kol kas nėra patvirtintų gamtinių dujų tiekėjų būsimam

⁵² "EU Supports Gas Bypass" <<http://www.un-az.org/undp/bulnews39/eu.php>>. [Žiūrėta: 2006 12 02].

⁵³ "OMV Pipeline makes Vienna Europe's Gas-Supply Hub" <<http://www.wieninternational.at/en/node/1285>>. [Žiūrėta: 2006 12 02].

vamzdynui, konsorciumo atstovai kaip galimus tiekėjus nurodo tokias šalis kaip Azerbaidžaną, Kazachstaną, Turkmėnistaną, Iraną, Iraką ir Egiptą.⁵⁴

Beje, nuo pat projekto rengimo pradžios prie "Nabucco" rodė ketinimų prisijungti ir Gazprom, siūlęs savo dujas, kurios iki Turkijos tiekiamos Žydrosios srovės dujotiekiu Juodosios jūros dugnu.⁵⁵ Tačiau projekto dalyviai skeptiškai vertino tokią rusų kompanijos iniciatyvą. Kaip ten bebūtų, OMV ir Gazprom bendradarbiavimas yra ganėtinai tamprus. Pavyzdžiui, 2006 m. rugsėjo 28 d. OMV dukterinė prekybos įmonė EconGas ir Gazprom kontroliuojamos įmonės Centrex bei GWH (50 proc. priklauso Gazeksport, 25,1 proc. – OMV, 24,9 proc. – Centrex) pasirašė ilgalaikę dujų tiekimo sutartį iki 2027 metų.⁵⁶

Tuo tarpu kalbant apie kitą, Žydrosios srovės dujotiekio pratęsimo projektą, reikia paminėti, jog jo schema dar kol kas nėra patvirtinta. Greičiausiai šis dujotiekis iš Turkijos bus nukreipiamas į Bulgariją, Rumuniją, Vengriją ir Austriją ir galbūt Italiją, nes šiuo metu Gazprom siekia susitarti su Italijos kompanija "Eni" dėl bendradarbiavimo statant šį dujotiekį.

Ankstesnėje magistrinio darbo dalyje buvo užsiminta, jog Gazprom Vengrijai siūlomos strateginio dujų paskirstymo mazgo pozicijos bei galimybė įrengti dujų saugyklas itin padidintų jos įtaką regione. Nabucco projektas panašių perspektyvų Vengrijai nenumato. Priešingai, strateginio dujų paskirstymo mazgo pozicijos pastarajame projekte atitenka Austrijai ir kompanijai OMV. Taigi, galima daryti išvadą, jog iškilus abiejų projektų – Nabucco ir Žydrosios srovės pratęsimo – kolizijai, Vengrija greičiausiai teiktų pirmenybę pastarajam projektui.

Šias teorines prielaidas patvirtina visai neseniai Gazprom ir Vengrijos vyriausybės bei Vengrijos kompanijos MOL pasirašyti susitarimai. 2006 m. birželį Gazprom vadovas A. Mileris ir Vengrijos ekonomikos ministras Janos Koka patvirtino ketinimus tiesti Žydrosios srovės pratęsimo dujotiekį, o MOL vadovas Z.

⁵⁴ Soccor V. "Pipeline Project Can Diversify Europe's Gas Supplies"
<http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&&issue_id=3785>. [Žiūrėta: 2006 12 02]

⁵⁵ Medvedev: "Nabucco Pipeline Cannot be Done Without Gazprom Support"
<http://english.banknews.ro/article/186_romania_medvedev_nabucco_pipeline_cannot_be_done_without_gazprom_support.html>. [Žiūrėta: 2006 12 02].

⁵⁶ "OMV and Gazexport extend gas supply contracts until 2027"
<<http://www.gasandoil.com/goc/company/cne64363.htm>>. [Žiūrėta: 2006 12 02].

Hernadi ir A. Mileris sudarė preliminarą sutartį.⁵⁷ Beje, prieš tai šis klausimas jau buvo aptartas V. Putino vizito Vengrijoje metu su ministru pirmininku Ferencu Gyurcsany.⁵⁸ MOL ir Gazprom susitarimuose numatyta sukurti bendrą kompaniją, kuri atliktų dujotiekio ir gamtinių dujų saugyklų statybų galimybių studiją.⁵⁹

Palyginus su OMV ir MOL, pagrindinė Lenkijos gamtinių dujų kompanija PGNiG pagal savo įtaką Vidurio Europoje gerokai nuo jų atsilieka. Visgi jei įvyktų jau senokai planuotas PGNiG susijungimas su PKN Orlen, Vidurio Europos gamtinių dujų rinkoje atsirastų ir trečia stambi „žaidėja“.

Galima pastebėti, kad intensyvi konkurencija dėl strateginių pozicijų gamtinių dujų tranzito srityje vyksta ne tik tarp energetikos kompanijų – OMV ir MOL – bet ir valstybių (Austrijos ir Vengrijos) lygmenyje, nes strateginio dujų paskirstymo mazgo pozicijos reiškia užtikrintą valstybės energetinį saugumą ir padidėjusias įplaukas į šalies biudžetą. Todėl galima teigti, jog konkurencinėje kovoje dėl minėtų strateginių pozicijų energetikos kompanijų ir valstybės interesai daugmaž sutampa.

4. 3. Elektros energetikos sektorius

Vidurio Europos šalių elektros energetikos sektoriuje bendradarbiavimo tendencijos kol kas stipresnės nei konkurencijos. Rinkos konsolidacija šiame sektoriuje yra mažesnė nei naftos ar gamtinių dujų sektoriuose, o transnacionalinių korporacijų įtaka taip pat kur kas mažesnė nei kituose energetikos sektoriuose. Bendradarbiavimo tendencijas geriausiai atskleidžia CENTREL elektros tinklų sistema, kuri jungia Lenkijos, Čekijos, Slovakijos ir Vengrijos elektros tinklus, taip pat ji yra sujungta su Vakarų Europos tinklais.⁶⁰

Galima tik apibendrinti, jog Vidurio Europos šalių elektros energetikos sektoriuje aiškesnių konkurencijos požymių kol kas nematyti. Galbūt jos išryškės

⁵⁷ Soccor V. "Gazprom's SEGP Project, Rosukrengo Conflict With EU Priorities In Hungary" <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371240>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

⁵⁸ Dempsey J. "Gazprom's grip on Western Europe tightens with pipelines to Hungary" International Herald Tribune <<http://www.iht.com/articles/2006/06/22/business/gas.php>>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

⁵⁹ Soccor V. "Putin-Gyurcsany Meeting Steers Hungary's Government On The "Third Path" <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371466>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

⁶⁰ "North Central Europe Country Analysis Brief" Energy Information Administration <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/visegrad.html>>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

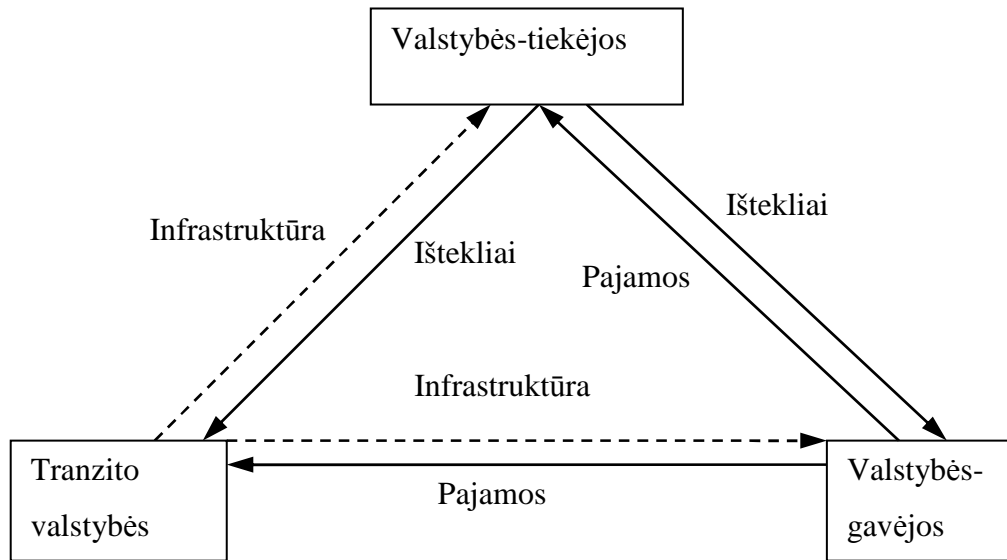
susiformavus stambesnėms elektros energetikos kompanijoms, panašiai kaip gamtinių dujų ar naftos sektoriuose.

4. 4. Geoenergetinės konkurencijos Vidurio Europoje tendencijų įtaka Lietuvos geoenergetikai

Vidurio ir Rytų Europos energetikos rinkos konsolidacijos procesai turi teigiamos įtakos tranzito šalių grandžiai geoenergetinėje valstybių tarpusavio priklausomybės grandinėje, nes stambesnės kompanijos Vidurio ir Rytų Europoje turės daugiau santykinės galios santykiuose su tiekėjų grandimi Rytuose ir gavėjų Vakaruose. Tačiau tuo pat metu tai reiškia, kad, stiprėjant konkurencijai tarp Vidurio Europos energetikos kompanijų, jie gali pradėti siekti geresnių pozicijų energijos išteklių transportavimo grandyje, užmezgdami glaudžius ryšius su tiekėjais. Tokių tendencijų apraiškas galima pastebėti jau dabar: tiek Vengrijos kompanijos „MOL“, tiek Austrijos „OMV“ „flirtai“ su Rusijos „Gazprom“, aktyviai dalyvaujant ir šių šalių vyriausybėms, reiškia, jog šių kompanijų tarpusavio konkurencijos pasekmė yra siekis sustiprinti savo pozicijas energetikos rinkoje, užmezgant glaudžius santykius su pagrindiniu tiekėju – Rusija.

Šių procesų pasekmė gali būti tranzito šalių grandies minėtoje geoenergetinėje grandinėje suirimas. Tai reiškia, jog vienoms tranzito šalims užmezgus glaudžius ryšius su šalimi tiekėja (šiuo atveju – Rusija), jai nebereikia rūpintis išteklių tiekimo stabilumu per tranzito šalis. Tuo tarpu tranzito šalys, ypač tos, kurios šių glaudžių ryšių neužmezgė, lieka priklausomos nuo šalies-tiekėjos išteklių ir pajamų už tranzitą. Tuo pat metu sumažėja valstybių gavėjų priklausomybė nuo tranzito šalių, nes išteklių tiekimo stabilumą joms tiesiogiai gali garantuoti valstybė-tiekėja, kuri kontroliuoja tranzitą (*Lentelė 1*).

Lentelė 1

Taigi, Lietuvai itin nenaudinga aktyvi Vidurio Europos šalių energetikos kompanijų konkurencija, nes dėl jos kyla rizika, jog ji liks „izoliuota tranzito šalimi“, t.y. kai kurios iš tranzito šalių (pvz. Vengrija) užmegs itin glaudžius ryšius su šalimi-tiekėja (Rusija), todėl pagrindiniai energijos šaltinių srautai eis būtent per šias šalis, to tarpu Lietuva, būdama priklausoma nuo energijos išteklių importo, neteks tranzito šalies pozicijų teikiamos santykinės galios, kurią ji galėtų panaudoti kaip atsvarą prieš šalį-tiekėją. Be to, susilpnėjus tranzito šalių, kaip bendros grandies, pozicijoms (sumažėjus tiek Rusijos, kaip šalies-tiekėjos priklausomybei nuo jos, tiek Vakarų Europos, kaip šalių-gavėjų priklausomybei nuo tranzito grandies), sustiprėtų tiesioginiai šalies-tiekėjos (Rusijos) ir šalių-gavėjų (Vakarų Europos) ryšiai, o tai Lietuvą paverstų „geoenergetine įkaite“.

5. Vidurio ir Rytų Europos geoenergetinio aljanso perspektyva

Ankstesnėje magistro darbo dalyje buvo aptartos geoenergetinės konkurencijos tendencijos tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių. Šioje dalyje tiriamos Vidurio ir Rytų Europos geoenergetinio aljanso kūrimo galimybės ir jų įtaka Lietuvai. Šis aljansas gali būti įvairaus pobūdžio:

1. Koordinuota Vidurio ir Rytų Europos valstybių veikla, siekiant užsitikrinti energijos išteklių, importuojamų iš pagrindinės tiekėjos – Rusijos – stabilumą ir priimtinas kainas.
2. Koordinuota VRE šalių veikla, diversifikuojant energijos išteklių tiekimą, ieškant alternatyvių tiekimo galimybių.
3. Bendros VRE šalių pastangos užkirsti kelią galimiems Rusijos siekiams geoenergetiškai izoliuoti tam tikras VRE šalis mažinant jų, kaip tranzito šalių, galią.
4. Bendra VRE šalių veikla siekiant didinti savo, kaip geoenergetinių subjektų, įtaką Europos Sąjungoje.

Be to, šis vadinamasis „geoenergetinis aljansas“ gali būti nevienalytis, t.y. sudarytas iš tam tikrų „žiedų“, kurių konstravimas priklauso nuo to kaip glaudžiai šalys bendradarbiauja.

Galiausiai, geoenergetinis aljansas gali būti sektorinis, t.y. veikla koordinuojama ne visuose, o tik viename ar keliuose – naftos, dujų ar elektros energijos – sektoriuose.

5. 1. Energijos išteklių tiekimo stabilumo ir priimtinių kainų užtikrinimas

Pirmojo pobūdžio koordinuota veikla (siekiant užsitikrinti energijos išteklių tiekimo iš Rusijos stabilumą ir priimtinas kainas) nėra sisteminė ir yra tik *ad hoc* pobūdžio. Tai rodo pastaruoju metu įvykę žymesni naftos ar dujų tiekimo iš Rusijos į VRE šalis sutrikimų atvejai: 2002 m. sutrikęs naftos tiekimas į Latvijos Ventspilio uostą, 2005 m. Rusijos ir Ukrainos konfliktas dėl gamtinių dujų kainų, 2006 m. sutrikęs naftos tiekimas į Mažeikių naftos perdirbimo gamyklą ir 2006-2007 m. dujų ir naftos konfliktas tarp Rusijos ir Baltarusijos. VRE šalių reakcija į šiuos

sutrikimus nebuvo koordinuota, o greičiau individuali. Be to, ne visuomet visos VRE šalys šiuose konfliktuose palaikydavo VRE šalių pusę. Pavyzdžiui, 2006 m. gruodį, iškilus grėsmei, jog Baltarusija blokuos gamtinių dujų tranzitą iš Rusijos į Vakarų Europą, Ukraina pasisiūlė kompensuoti gamtinių dujų tiekimą Vakarų Europai šios blokados atveju, padidindama tranzito apimtį per savo teritoriją.⁶¹

Minėta koordinuota veikla siekiant užsitikrinti energijos išteklių tiekimo iš Rusijos stabilumą ir priimtinas kainas teoriškai gali būti vykdoma keliais būdais:

1. VRE šalys, nutrūkus naftos ar dujų tiekimui iš Rusijos į bent vieną iš šių šalių ar Rusijai itin padidinus tiekiamų energijos išteklių kainas, bendru sutarimu apriboja energijos išteklių tranzitą per savo teritorijas į Vakarų Europą ar pakelia tranzito kainas. Tokiu būdu būtų sudaromas spaudimas Vakarų Europai, kad ši, savo ruožtu, spaustų Rusiją atnaujinti energijos išteklių tiekimą į VRE šalį.
2. VRE šalys turimomis galimybėmis kompensuoja nutrūkusį energijos išteklių tiekimą į vieną ar kelias VRE šalis.

Tačiau toks tranzitinių šalių „aljansas“ turi nemažai trūkumų. Pirma, jei tranzitinės šalys bendru sutarimu nuspręstų apriboti energijos išteklių tiekimą į Vakarų Europą arba pakeltų tranzito kainas, tai kirstųsi tiek su Rusijos, kaip tiekėjos interesu užsitikrinti stabilias įplaukas už energijos išteklių eksportą, tiek su Vakarų Europos interesu užsitikrinti stabilų energijos išteklių importą. Tokiu būdu VRE šalys gali paskatinti aktyvesnes Vakarų Europos ir Rusijos pastangas ieškoti tiesioginio energijos išteklių tiekimo iš Rusijos į Vakarų Europą būdų, aplenkiant VRE šalis.

5. 2. Energijos išteklių tiekimo diversifikacija

Antrojo pobūdžio koordinuota veikla (energijos išteklių tiekimo diversifikacija) yra kur nuoseklesnė ir sistemingesnė nei pirmojo pobūdžio veikla. Tą sąlygoja objektyvūs veiksniai: alternatyvių energijos šaltinių tiekimo galimybių paieškos ir energetinių projektų įgyvendinimas yra lėti ir didelių investicijų reikalaujantys procesai, todėl natūralu, jog jiems paspartinti ir sumažinti įgyvendinimo

⁶¹ "Ukraine offers to help Russia supply gas to European consumers if Belarus blocks transit", AP, <http://www.iht.com/articles/ap/2006/12/28/europe/EU_GEN_Ukraine_Russia_Gas.php>. [Žiūrėta: 2007 05 04].

kaštus ieškoma šalių-partnerių. Didžiausi alternatyvių (ne iš Rusijos) energijos tiekimo maršrutų projektai VRE yra:

1. Nabucco dujotiekis. Jis turėtų prasidėti dujotiekių Baku-Tbilisis-Erzurumas (Azerbaidžano dujos) ir Iranas-Turkija (Irano dujos) sankirtoje Turkijoje. Iš ten gamtinės dujos per Bulgariją, Rumuniją ir Vengriją pasiektų Austriją, Baumgarteno mazgą. Iš šio paskirstymo mazgo dujas planuojama tiekti Austrijos ir Vokietijos rinkoms, taip pat svarstoma apie galimybę jas tiekti Italijai.⁶²
2. Suskystintų gamtinių dujų (SGD) terminalo Lenkijoje projektas. Jis suteiktų galimybę atgabenti SGD į Baltijos jūros pakrantę iš Alžyro, Egipto, Libijos, Nigerijos ar Norvegijos.⁶³
3. „Nordic Gas Grid“ dujotiekių tinklo projektas, sujungiantis Švedijos, Danijos, Lenkijos dujotiekių tinklus.⁶⁴
4. Odesos-Brody naftotiekio pratęsimas iki Plocko ir Gdansko, suteikiantis galimybę naftai iš Azerbaidžano ir Kazachstano pasiekti Lenkijos Gdansko terminalą.⁶⁵ Tačiau sėkmingam Odesos-Brody-Gdansko naftotiekio funkcionavimui reikalingos trys sąlygos:

- a. reikia pakeisti naftos transportavimo atkarpa Odesa-Brody kryptį, kadangi šiuo metu rusiška nafta iš Brody transportuojama į Odesą. Šis krypties pakeitimas itin svarbus Lietuvai, kadangi Rusijai nutraukus naftos transportavimą vamzdynais į Mažeikių perdirbimo gamyklą, naftos perteklius yra nukreipiamas per Brody į Odesos uostą;
- b. reikia padidinti Baku-Supsa naftotiekio⁶⁶, kuriuo Kazachstano ir Azerbaidžano nafta transportuojama į Gruzijos Supsa uostą, pralaidumą;
- c. reikia užsitikrinti naftos iš Azerbaidžano ir Kazachstano tiekimo galimybes, kadangi kol kas nėra jokių garantijų, jog šios šalys eksportuos savo naftą į VRE.

⁶² *Nabucco Gas Pipeline Project* <<http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].

⁶³ *Project of the Maritime LNG Terminal* <<http://www.portgdansk.pl/about-port/lng>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].

⁶⁴ *PennWell Petroleum Group* <http://www.pennwellpetroleumgroup.com/Articles/Article_Display.cfm?Section=ARTCL&ARTICLE_ID=187376>. [Žiūrėta: 2007 05 09].

⁶⁵ Socor V. Is Ukraine Resuming Double-Vector Discourse For Oil's Sake? <http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=407&issue_id=3359&article_id=2369852>. [Žiūrėta: 2007 05 09].

⁶⁶ Žr. žemėlapi Nr. 13 „Naftotiekis Baku-Supsa“

Akivaizdu, kad aktyviausia alternatyvių energijos tiekimo šaltinių iniciatorė yra Lenkija, todėl būtent apie šią šalį turėtų „suktis“ antrojo pobūdžio energetinis aljansas. Taip pat galima išskirti Austriją, kuri buvo viena pagrindinių „Nabucco“ projekto iniciatorių.

Nemažai perspektyvų bendradarbiavimui galima išvelgti Baltijos šalims ir Lenkijai diversifikuojant savo elektros energijos tiekimą: prie to galėtų prisidėti naujos atominės elektrinės Lietuvoje, kuri tiektų elektros energiją minėtoms šalims, statyba ar Baltijos šalių sujungimas su Šiaurės ir Vakarų Europos šalimis.⁶⁷

5. 3. Geoenergetinės izoliacijos prevencija

Trečiojo pobūdžio koordinuota veikla tarp VRE šalių yra kur kas aktyvesnė šiaurinėse VRE šalyse nei pietinėse. Tai galima aiškinti tuo, jog geoenergetinės izoliacijos tikimybė šiaurinėse VRE šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje ir, iš dalies, Lenkijoje) yra daug didesnė nei pietinėse. Pagrindinės tokios galimos izoliacijos priežastys yra nauji Rusijos energijos išteklių transportavimo į Vakarų Europą projektai:

1. Baltijos naftotiekių sistema („Baltic Pipeline System“), kurios pagrindinė sudėtinė dalis - 1000 km. ilgio naftotiekis iš Unečios per Velykyje Luky į Primorsko ir Ust-Lugos uostus, suteikiantis galimybę žymiai padidinti naftos žaliavos transportavimo pajėgumus per Rusijos uostus šiaurinėje Baltijos jūros dalyje, aplenkiant Baltarusiją ir Baltijos šalis.⁶⁸
2. „Nord Stream“ dujotiekis Baltijos jūra iš Rusijos į Vokietiją, aplenkiantis Baltijos šalis ir Baltarusiją.
3. Ankstesnėse magistrinio darbo dalyse jau aptartas „Žydrosios srovės“ dujotiekio pratęsimo projektas.

Šie pagrindiniai Rusijos energetiniai projektai geografiškai „apsupa“ šiaurines VRE valstybes, sumažindami jų santykinę energijos išteklių tranzito galią: sumažindami Rusijos priklausomybę nuo šiaurinių VRE šalių transportavimo sistemų,

⁶⁷ Žr. žemėlapi Nr. 9, „Baltijos šalių elektros tinklai“

⁶⁸ Socor V. „Growing Risks To Baltic Sea Safety From Russian Energy Projects“, Jamestown Foundation, 2007 01 28. <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371856>. [Žiūrėta: 2007 05 06].

tačiau nemažindami minėtų šalių priklausomybės nuo energijos išteklių importo iš Rusijos vidaus vartojimui.

Aktyviausiai „Nord Stream“ projektui priešinasi Lenkija, Lietuva, Latvija, Estija, Baltarusija ir Ukraina.⁶⁹ Tai yra, tos šalys, kurių strateginę geoenergetinę padėtį labiausiai paveiks numatytas dujotiekis. Tuo tarpu kitų šalių įsitraukimas yra gan menkas.

5. 4. Santykinės galios Europos Sąjungoje didinimas

Ketvirtojo pobūdžio bendra VRE šalių veikla (įtakos ES institucijose, sprendžiant VRE šalių energetines problemas, didinimas) kol kas mažai pastebima. Tai galima paaiškinti tuo, jog ši veikla yra pirmųjų trijų koordinuotų veiklų pasekmė, t.y., norint spausti ES institucijas ir Vakarų Europos valstybes pirmiausia reikia turėti tvirtus bendrus interesus.

Bendro VRE šalių veikimo ES lygmeniu nebuvimą gerai iliustruoja ES gamtinių dujų rinkos kūrimo pavyzdys. Konkurencijos dujų ir elektros rinkose siekiančiai Europos Komisijai patarinėjanti Europos elektros ir gamtinių dujų reguliuojančių institucijų grupė dar 2006 m. liepą nutarė sukurti keturis regioninius energijos rinkos projektus, sujungiančius pramonę, šalių reguliuotojus ir vartotojus.⁷⁰ Pirmąją grupę - Šiaurės Rytų – sudarytų Belgija, Didžioji Britanija, Olandija, Airija, Prancūzija.

Antrąją - Šiaurės - sudarys Vokietija, Danija, Olandija ir Švedija.

Pietų regiono grupėje - Ispanija, Portugalija bei Pietų Prancūzija, o Pietryčių - Italija, Austrija, Graikija, Slovakija, Vengrija, Slovėnija, Lenkija ir Čekija. Kiekviena grupė turės vadovaujančią reguliuojančią instituciją. Pirmai grupei vadovaus Olandija, antrai - Vokietija, trečiai - Ispanija, o ketvirtai - Austrija ir Italija.

Nė vienoje keturių regioninių grupių Baltijos šalių, Suomijos ir Maltos bei Kipro nėra. Tai aiškinama tuo, jog Suomija ir Baltijos šalys visiškai priklausomos nuo vieno tiekėjo – Rusijos, o Viduržemio jūros valstybės Malta bei Kipras gamtinių

⁶⁹ Larsson R. *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm: FOI Defence Research Agency, 2007, 56-57.

⁷⁰ „Baltijos šalys nedalyvaus formuojant bendrą ES gamtinių dujų rinką“ VĮ Energetikos agentūros Efektyvios energetikos centras, 2006.

<<http://www.eec.lt/index.php/pageid/74/articlepage/33/articleid/137>>. [Žiūrėta: 2007 05 05].

dujų nevartoja, todėl pastarosiose negali veikti kitose Europos Sąjungos (toliau – ES) šalyse taikomi įstatymai dėl skirtingų dujų tiekėjų.⁷¹

Galima daryti išvadą, jog VRE šalių koordinuotos veiklos įtaka ES kol kas yra labai nedidelė ir iniciatyvos dėl bendrų energetinių projektų atsiranda „iš viršaus“, o ne inicijuotos pačių VRE šalių vyriausybių. Visgi, potencialaus VRE valstybių bendro veikimo ES lygmeniu perspektyvos yra nemažos, kadangi, kaip jau buvo minėta ankstesnėse darbo dalyse, jas sieja bendra priklausomybė nuo Rusijos energijos išteklių, jos yra energijos išteklių iš Rytų į Vakarų transportuotojos, todėl bendrų interesų lyg ir netrūksta.

6. Lietuvos energetinio saugumo perspektyvos

Energetikos sektorius dabartinėje Lietuvos ekonomikoje yra itin strategiškai svarbus, valstybei siekiant efektyviai konkuruoti su kitų valstybių ekonomikoms vis intensyvesnės globalizacijos sąlygomis. Kaip jau buvo minėta darbo pradžioje, energetikos sritis taip pat yra socialiai jautri ir kartu santykinai izoliuota nuo visuomenės, o tai ją paverčia galingu politiniu įrankiu. Todėl energijos išteklių valdymo svertai vilioja ne tik nacionalinio lygmens politikus, bet ir tarptautinės arenos veikėjus, nes valdydami tarptautinius energijos išteklių srautus, jie turi išskirtinę galimybę daryti įtaką ne tik tam tikrų valstybių elitų veiksmams, bet ir kasdieniam tų šalių piliečių gyvenimui.⁷²

Remiantis nacionaline energetikos strategija, 2007 m. sausio 18 d. patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu, energetinis saugumas yra sudėtinė nacionalinio saugumo dalis, o jo užtikrinimas reikalauja prognozuojamo, patikimo, ekonomiškai priimtino ir aplinką tausojančio energijos tiekimo. Taip pat energetinis saugumas aprėpia visumą sąlygų, užtikrinančių tradicinių ir atsinaujinančių pirminių energijos šaltinių įvairovę, energijos tiekimo įvairovę ir patikimumą bei

⁷¹ „Baltijos šalys nedalyvaus formuojant bendrą ES gamtinių dujų rinką“ VĮ Energetikos agentūros Efektyvios energetikos centras, 2006.

<<http://www.eec.lt/index.php/pageid/74/articlepage/33/articleid/137>>. [Žiūrėta: 2007 05 05].

⁷² Grubliauskas J. „Geoenergetika iš antropologinės perspektyvos“, Post Scriptum, Nr. 9, 2006. <<http://www.postscriptum.lt/9-politika-ir-gamta/geoenergetika-is-antropologines-perspektyvos/>>. [Žiūrėta: 2006 05 05].

nepriklausomybę nuo monopolinio tiekėjo diktato, energijos prieinamumą vartotojui priimtinomis kainomis konkurencingoje energijos rinkoje.⁷³

Tokia energetinio saugumo apibrėžtis, kokia pateikiama Nacionalinėje energetikos strategijoje yra gana abstrakti. Pavyzdžiui, Laisvosios rinkos institutas kvestionuoja sąvoką „prieinamos kainos“, nes ji mažai pagrįsta. Pasak šių kritikų, energijos prieinamumas vartotojams prieinamomis kainomis dažnai suprantamas kaip žemų kainų užtikrinimas, tačiau tokia nuostata iš esmės yra sunkiai įgyvendinama pirmiausia dėl to, jog vartotojai yra nevienodi finansinių pajėgumų atžvilgiu, todėl „prieinamumo“ kriterijus yra subjektyvus ir todėl neaišku, kaip pasiekiamas. Be to, valstybės, importuojančios energetinius išteklius, neturi jokių svertų sumažinti pasaulines energijos kainas arba šios priemonės ir taip jau būna išnaudotos. Todėl lieka pripažinti, kad kalbant apie energijos (ar energijos išteklių) importą valdžia iš esmės negali garantuoti „prieinamų“ kainų.⁷⁴

Energetinio saugumo sampratoje išskiriamą energetinę nepriklausomybę nuo vieno tiekėjo galima suprasti kaip energijos išteklių tiekimo iš kelių nepriklausomų tiekėjų užsitikrinimą. Tiesa, energijos išteklių tiekimas iš vienos valstybės-tiekėjos savaime dar nereiškia grėsmės valstybės energetiniam saugumui. Tai greičiau galima įvardinti kaip pažeidimą, o grėsmę formuotų papildomi faktoriai, tokie kaip valstybės-tiekėjos manipuliavimas energijos išteklių tiekimu siekiant tam tikrų politinių tikslų ar energijos išteklių tiekimo infrastruktūros susidėvėjimas. Taip pat kyla klausimas koks nepriklausomų energijos išteklių tiekėjų skaičius yra palankiausias valstybei? Pavyzdžiui, dviejų tiekėjų egzistavimas negarantuoja energetinio saugumo, nes valstybės ekonomikai pusės energijos išteklių praradimas (vienai iš tiekėjų nutraukus energijos išteklių tiekimą) gali būti sunkiai pakeliamas, o pernelyg didelis tiekėjų skaičius taip pat nebūtų naudingiausias dėl didelių išlaidų šalies infrastruktūrai (ypač jei tiekiama vamzdynais), menko masto ekonomijos efekto bei sunkesnių derybinių pozicijų santykiuose su tiekėjais, kurie ne itin suinteresuoti investuoti į savo infrastruktūrą ir tiekti mažus energijos išteklių kiekius už nedidelę kainą.

⁷³ Nacionalinė energetikos strategija, 2007 01 18 redakcija.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=291371>. [Žiūrėta: 2007 05 05].

⁷⁴ Analitinė medžiaga „Saugumo argumentas energetikos ir transporto sektoriuose“, Laisvosios rinkos institutas, 03.

http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitine_medziaga_saugumo_argumentas_energetiko_s_ir_transporto_sektoriuose/4082>. [Žiūrėta: 2007 05 08].

Šiuo metu iš Rusijos importuojama nafta sudaro 95 proc. Lietuvoje suvartojamos naftos, o iš Rusijos importuojamos gamtinės dujos sudaro 100 procentų visų suvartojamų gamtinių dujų Lietuvoje. Lietuva taip pat iš Rusijos importuoja atominį kurą Ignalinos atominei elektrinei, kuri generuoja 80 proc. visos šalies elektros energijos. Turint omenyje, kad tokiai didelei energetinei priklausomybei nuo vienos šalies neutralizuoti gali neužtekti ir vidutinio laikotarpio, būtina panagrinėti kokias energetinio saugumo didinimo galimybes turi Lietuva, net ir išliekant nemažam energijos išteklių importui iš Rusijos.

Tradicškai Lietuva priskiriama tranzito šalių grandžiai, nes ji fosilinių energijos išteklių daugiau transportuodavo nei suvartodavo. Geriausiai tą iliustruoja naftos sektorius. 2003 m. Klaipėdos uoste ir Būtingės terminale buvo perkrauta 17,4 mln. t. naftos produktų.⁷⁵ Dar 4,6 mln. tonų naftos produktų - dyzelino - transportuota į Ventspilio uostą.⁷⁶ Tuo tarpu naftos suvartojimas Lietuvoje 2003 m. siekė tik 2,4 mln. t.⁷⁷ Tačiau pastaruoju metu naftos žaliavą, 2006 m. nutrūkus tiekimui vamzdynais iš Rusijos, Lietuva per Būtingės terminalą ne eksportuoja, o importuoja, todėl Lietuvos, kaip naftos tranzito šalies, pozicijos smarkiai susilpnėjo.

Taigi, Lietuvos geoenergetinė padėtis pastaruoju metu ėmė keistis. Šiuos pasikeitimus nusako ne tik nutrūkęs naftos tiekimas „Družbos“ naftotiekiu, bet ir kitos tendencijos:

1. *Nyksta Lietuvos galimybės būti energijos išteklių tranzito iš Rusijos į Vakarų Europą šalimi. Ši nykimą sąlygoja:*
 - a. sparčiai plečiami Rusijos energijos išteklių eksporto per savus šiaurinius Baltijos jūros uostus pajėgumai bei statomas naftotiekis iš Unečios per Velykyje Luky į Primorsko ir Ust-Lugos uostus, aplenkiant Baltarusiją ir Baltijos šalis.⁷⁸;

⁷⁵ LR Transporto ministerijos statistiniai duomenys <<http://www.transp.lt/Default.aspx?Element=IManagerData&DL=L&TopicID=7&ArticleID=1028&Page=0&Page2=0&Action=0&SearchTXT=>>. [Žiūrėta: 2006 05 07].

⁷⁶ Mažeikių naftos metinė ataskaita, 2004 <http://www.nafta.lt/get_file.php?id=87>. [Žiūrėta: 2006 05 07].

⁷⁷ British Petroleum: Statistical Review of World Energy 2006 <<http://www.bp.com>>. [Žiūrėta: 2006 05 07].

⁷⁸ Socor V. „Growing Risks To Baltic Sea Safety From Russian Energy Projects“, Jamestown Foundation, 2007 01 28. <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371856>. [Žiūrėta: 2007 05 06].

- b. „Nord Stream“ dujotiekio projektas, užkertantis kelią dujotiekio „Amber“ projektui, kuris leistų Lietuvai atlikti svarbų Rusijos gamtinių dujų transportuotojos į Vakarų Europą vaidmenį⁷⁹;
 - c. nauji Rusijos naftos ir dujų transportavimo į Vakarų Europą projektai Balkanų šalyse (Burgas-Aleksandropolis naftotiekis, „Žydrosios srovės“ dujotiekio pratęsimo projektas).
2. *Auga galimybės importuoti energijos išteklius iš alternatyvių tiekėjų. Ši augimą lemia:*
- a. didėjantis Lenkijos, Ukrainos ir net Baltarusijos suinteresuotumas alternatyvių naftos ir gamtinių dujų tiekėjų paieška;
 - b. auganti ekonomika, geresnės galimybės skirti pakankamai lėšų investiciniams projektams;
 - c. energetikos verslo konsolidacijos procesai VRE (energetinių gigantų – Lenkijos PKN Orlen, Vengrijos MOL, Austrijos OMV susiformavimas bei potencialus bendradarbiavimas, „trigalvio slibino“ projektas Lietuvoje, konsoliduojant svarbiausius elektros energetikos sektoriaus dalyvius⁸⁰).
3. *Auga galimybės tapti ne tranzito šalimi naujuose projektuose, bet šalimi-vartotoja. Tokios galimybės pirmiausia minimos kalbant apie:*
- a. „Nord Stream“ dujotiekio pratęsimo projektą. Vokietija yra ne kartą siūliusi Lenkijai galimybę pratęsti dujotiekį iki Lenkijos, todėl teoriškai įmanoma, jog ši tąsa pasiektų ir Lietuvą. Tokiu atveju, Lietuva taptų galutine gamtinių dujų vartotoja, tranzitinę funkciją perkeliant į Vakarų Europą;
 - b. suskystintų gamtinių dujų terminalą Lenkijoje. Jis suteiktų galimybę atgabenti SGD į Baltijos jūros pakrantę iš Alžyro, Egipto, Libijos, Nigerijos ar Norvegijos.⁸¹
 - c. nuolatinį rusiškos naftos importą per Būtingės terminalą, o ne re-eksportą;
 - d. naftotiekio Odesa-Brody pratęsimą iki Plocko ir Mažeikių.

⁷⁹ „Poland calls Baltic gas pipeline Russian-German conspiracy“, Alexander's Gas and Oil Connections, Vol. 10, Issue 15. <<http://www.gasandoil.com/goc/news/nte53362.htm>>. [Žiūrėta: 2007 05 06].

⁸⁰ „Trigalvis slibinas – prieš Rusijos galybę“, 2007 03 23 <<http://www.vtv.lt/content/view/32930/223/>>. [Žiūrėta: 2006 05 08].

⁸¹ *Project of the Maritime LNG Terminal* <<http://www.portgdansk.pl/about-port/lng>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].

4. *Auga Vakarų Europos priklausomybė nuo energijos išteklių tiekimo iš Rusijos bei susirūpinimas šio tiekimo stabilumu.* Kitaip tariant, tos energetinio saugumo problemos, kurias patiria Lietuva, pamažu persikelia į Vakarų Europą.⁸²

Taigi, vykstant minėtiems procesams, Lietuva įgauna unikalią galimybę geografiškai būnant „pusiaukelėje“ tarp energijos išteklių turtingų Rytų ir išteklius importuojančių Vakarų tapti ne tik energijos išteklių transportuotoja, bet ir galutine jų vartotoja. Ši galimybė gali būti palanki Lietuvai, nes:

1. Dėl minėtų priežasčių (nutrūkusio naftos tiekimo per Lietuvą vamzdiniais iš Rusijos, naujų Rusijos energijos išteklių transportavimo projektų aplenkiant Baltijos šalis ir Baltarusiją) Lietuva negali turėti pakankamos santykinės tranzito šalies galios (kokią, pavyzdžiui, turi Ukraina), kad atsvertų Rusijos, kaip energijos išteklių tiekėjos, galią;
2. Lietuva nėra ir, ko gero, vidutiniu laikotarpiu nebus tokia stipri ekonomiškai, kad galėtų įgyti pakankamai santykinės šalies-vartotojos galios, kuri bent kiek atsvertų Rusijos, kaip tiekėjos, santykinę galią.

Vadinasi, Lietuva bent jau vidutiniu laikotarpiu negalės užsitikrinti savo energetinio saugumo stiprindama vien tik tranzito šalies ar šalies-vartotojos galią santykiuose su Rusija, todėl palankiausia išeitis yra *tranzito šalies ir šalies-vartotojos galių kombinacija*. Įgyvendinus šią galių kombinacijos idėją įmanoma žymiai sustiprinti energetinį saugumą net ir nepavykus įgyvendinti alternatyvių (ne iš Rusijos) energijos išteklių tiekimo projektų. Tokia energetinio saugumo „vizija“ atrodytų taip:

1. Lietuva yra tranzito šalis, nes tranzitiniu dujotiekiu transportuoja gamtines dujas į Kaliningrado sritį bei naftą geležinkeliais į Kaliningrado sritį. Ši tranzito galimybė užtikrina dalinę Rusijos priklausomybę nuo Lietuvos tranzito sistemų ir sukuria Lietuvai tranzitinės šalies galios. Taip pat Lietuva eksportuoja naftos produktus, perdirbtus Mažeikių naftos perdirbimo įmonėje į Baltijos šalis bei Vakarų Europą, taip užsitikrindama pastarųjų paramą naftos tiekimo iš Rusijos nutrūkimo atveju.

⁸² Chloe A. „Russia: Pipeline Deal Raises Energy Dependence Concerns“ Radio Free Europe, 2007 03 16. <<http://www.rferl.org/featuresarticle/2007/03/eed9ec9-1494-4def-9de3-321efc06a889.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].

2. Lietuva yra šalis-vartotoja, nes importuoja gamtines dujas, tiekiamas „Nord Stream“ dujotiekiu per Vokietiją, Lenkiją. Lietuva importuoja naftos žaliavą iš Rusijos Primorsko uosto per Būtingės terminalą.

Žinoma, šioje hipotetinėje situacijoje Lietuva vis dar nėra užtikrinta, jog energijos išteklių tiekimas iš Rusijos bus stabilus ir už prieinamą kainą, nepaisant didesnės paramos iš kitų tranzito šalių ir šalių-vartotojų. Todėl lygiagrečiai būtina įgyvendinti minėtus alternatyvaus energijos išteklių tiekimo projektus, tokius kaip suskystintų dujų terminalas Lenkijoje, Odesos-Brody-Plocko-Mažeikių naftotiekis, „Nordic Gas Grid“ dujotiekių tinklo projektas, sujungiantis Švedijos, Danijos, Lenkijos dujotiekių tinklus, naujos atominės elektrinės statyba ar elektros jungtys su Lenkija, Švedija, Suomija.

Išvados

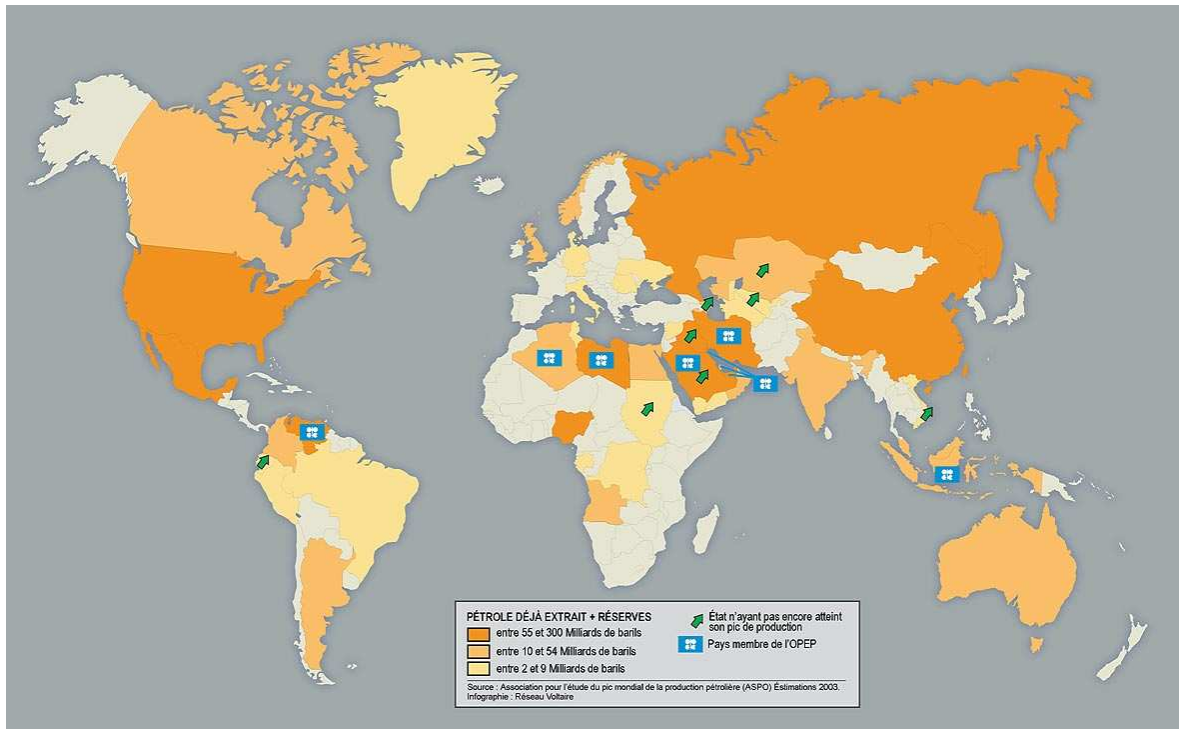
1. Valstybių santykinė geoenergetinė galia priklauso nuo kiek valstybių-geoenergetinių subjektų, su kuriomis jos susietos geoenergetiniais ryšiais, atlieka tą pačią geoenergetinę funkciją (energijos išteklių tiekimo, tranzito arba importo) ir koks yra valstybių, atliekančių kitas geoenergetines funkcijas skaičius. Kuo daugiau tą pačią geoenergetinę funkciją atliekančių valstybių, tuo jų geoenergetinė galia, santykyje su kitas geoenergetines funkcijas atliekančiomis valstybėmis, yra mažesnė ir tuo didesnė jų energetinė priklausomybė nuo pastarųjų valstybių. Kita vertus, kuo daugiau yra kitas geoenergetines funkcijas atliekančių valstybių, su kuriomis tam tikra valstybė susieta geoenergetiniais ryšiais, tuo tos valstybės geoenergetinė galia didesnė kitas geoenergetines funkcijas atliekančių valstybių atžvilgiu.
2. Siekdama didinti savo santykinę geoenergetinę galią Vidurio ir Rytų Europos valstybių atžvilgiu, Rusija savo energetinę politiką Vidurio ir Rytų Europoje grindžia skirtingomis strategijomis atskirų valstybių grupių atžvilgiu. Tokiu būdu ji užkerta kelią Vidurio ir Rytų Europos šalims formuoti bendrą energetinę politiką, nes Vidurio ir Rytų Europos šalių interesai energetiniuose santykiuose su Rusija tampa skirtingi. Ukrainoje ir Baltarusijoje Rusija taiko energetikos infrastruktūros kontrolės perėmimo strategiją, Čekijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje Rusija taiko įtraukimo į bendrus energetinius projektus strategiją, siekdama jas paversti savo energetinėmis sąjungininkėmis Vidurio ir Rytų Europoje. Moldovoje ji taiko energetinės įtakos išlaikymo strategiją, o Baltijos šalyse ir Lenkijoje - geoenergetinės izoliacijos strategiją.
3. Geoenergetinės konkurencijos, o ne bendradarbiavimo tendencijos, kurias skatina skirtinga Rusijos energetinė politika atskirų VRE šalių atžvilgiu gali užkirsti kelią energijos išteklių tiekimo projektams, kurie diversifikuotų kai kurių Vidurio ir Rytų Europos šalių energijos išteklių importą. Rusijos Vengrijai taikoma įtraukimo strategija, kuria siekiama šią šalį paversti energetine sąjungininke Vidurio ir Rytų Europoje, gali sukliudyti Nabucco projekto realizavimui, kuris potencialiai galėtų turėti įtakos ir Lietuvos energijos išteklių importo diversifikavimui.

4. Vidurio ir Rytų Europoje šiuo metu vyrauja energetinės konkurencijos, o ne bendradarbiavimo tendencijos. Konkurencijos tendencijas skatina Vengrijos kompanijos „MOL“, Lenkijos kompanijos „PKN Orlen“ ir Austrijos kompanijos „OMV“ konkurencija dėl Vidurio ir Rytų Europos šalių rinkos bei minėtos skirtingos Rusijos energetinės politikos strategijos atskirų Vidurio ir Rytų Europos šalių atžvilgiu.
5. Darbo pradžioje kelta prielaida, jog Lietuvai, siekiant užsitikrinti energetinį saugumą, naudingiausia kurti VRE šalių geoenergetinį tranzito šalių aljansą, kaip atsvarą Rusijai, nepasitvirtino. *Pirma*, šio aljanso kūrimas kol kas menkai įmanomas dėl minėtų konkurencijos tendencijų tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių. *Antra*, atsižvelgiant į teorines geoenergetinio valstybių sąveikos modelio išvadas, šiam aljansui priešintusi ne tik Rusija, kaip valstybė tiekėja, bet ir valstybės-gavėjos, t.y. Vakarų Europos šalys. *Trečia*, visaverčio Lietuvos dalyvavimo šiame aljanse perspektyvos yra ribotos dėl nykstančio energijos išteklių tranzito per Lietuvą, Rusijai kuriant alternatyvius energijos išteklių transportavimo projektus. *Ketvirta*, Rusijos geoenergetinė įtaka regione kol kas yra pakankamai didelė, jog ji įtikintų kai kurias Vidurio ir Rytų Europos tranzito šalis atsiriboti nuo minėto aljanso mainais už stabilų energijos išteklių tiekimą už prieinamą kainą bei tvirtas tranzito šalies pozicijas.
6. Vidurio ir Rytų Europos šalys didžiausią strateginę reikšmę Lietuvai šiuo metu turi kaip energijos išteklių tiekimo iš alternatyvių tiekėjų (Azerbaidžano, Turkmėnistano, Kazachstano, Irano) tranzito šalys. Tačiau, dėl jų tarpusavio konkurencijos, ši jų reikšmė gali nevirsti realiais energetiniais projektais.
7. Vidurio ir Rytų Europos šalys gali atlikti svarbų vaidmenį spaudžiant ES valstybes formuoti bendrą ir tvirtą energetinę politiką, kuri ne tik padėtų apibrėžti aiškesnius energetinius santykius su Rusija, bet ir skatintų konvergencijos tendencijas tarp pačių Vidurio ir Rytų Europos šalių.
8. Šiuo metu Lietuvai palankiausia energetinės politikos strategija yra išgauti naudos iš Rusijos vykdomos geoenergetinės izoliacijos politikos Lietuvos atžvilgiu ir palaipsniui transformuotis iš energetinių išteklių tranzito valstybės tarp Rusijos ir Vakarų Europos į valstybę-vartotoją, kuri vykdytų bendrą su Vakarų Europa valstybių-vartotojų energetinę politiką, pereinamuoju

laikotarpiu išlaikant energijos išteklių tranzito galimybes ir aktyviai siekiant energijos išteklių tiekimo diversifikavimo.

Priedas Nr. 1. Žemėlapiai

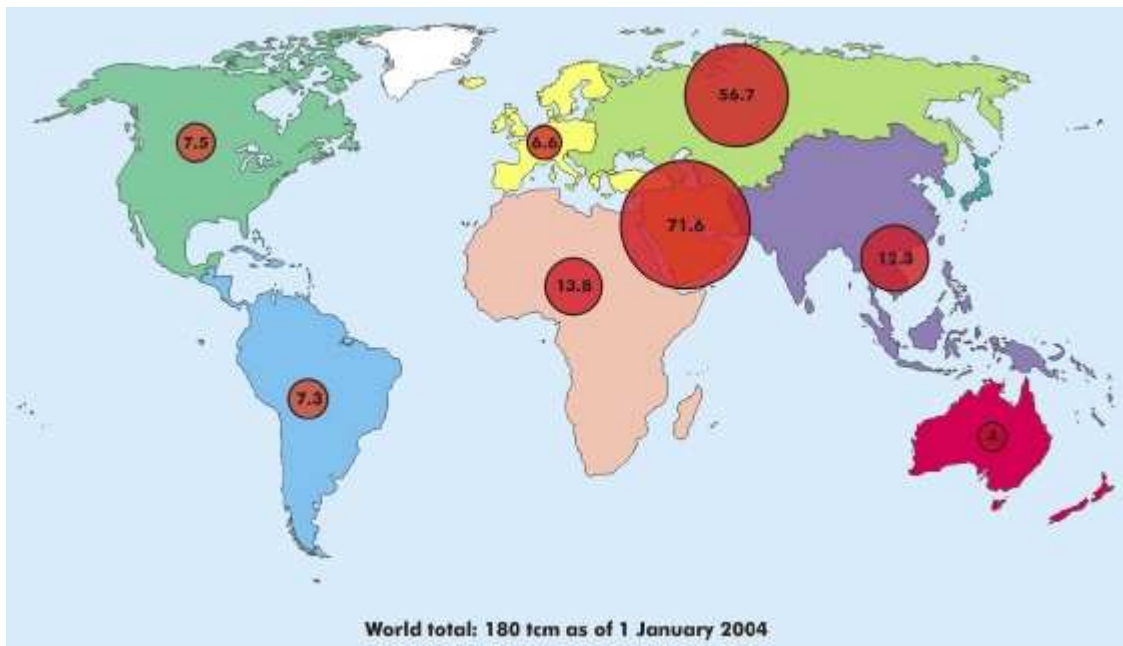
Žemėlapis Nr. 1 „Pasaulio zonos pagal išgaunamos naftos kiekį ir patvirtintus rezervus (2003 m. duomenys)“

Žemėlapyje tamsiausia spalva pažymėtos šalys, kuriose išgaunama ir yra patvirtintų naftos rezervų nuo 55 iki 300 mlrd. barelių, vidutinio tamsumo spalva - nuo 10 iki 54 mlrd. barelių, šviesiu atspalviu - nuo 2 iki 9 mlrd. barelių, o balta spalva - mažiau nei 2 mlrd. barelių.

Šaltinis: Lopic A., Naffair J. The War of Energy Resources: The Power of Oil in the XXI Century <<http://www.voltairenet.org/article30096.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 01]. Šaltinyje grafiškai pavaizduoti duomenys, gauti iš „Association pour l'étude des pics de production de pétrole et de gaz naturel (ASPO)“

Žemėlapis Nr. 2 „Pasaulio zonos pagal patvirtintus gamtinių dujų išteklius (2004 m. duomenys)“

Apskritimuose nurodytas patvirtintų gamtinių dujų išteklių kiekis trilijonais kubinių metrų.

Šaltinis: Joskow P. Energy Security and CO₂: Policy design and Political Changes, prezentacija, Paris Dauphine, 2006.

<<http://www.dauphine.fr/cgemp/Manifestations/joskow%20conference/geopolitics%20joskow%2024%20mars.pdf>>. [Žiūrėta: 2007 05 01]. Šaltinyje panaudoti duomenys, gauti iš International Energy Agency (IEA) prezentacijos

Žemėlapis Nr. 3 „Vidurio ir Rytų Europos regionas“

Žemėlapis Nr. 4 „Energijos išteklių išgavimas Vidurio ir Rytų Europoje (mln. naftos tonos ekvivalento)“

Šaltinis: „International Energy Agency“ <<http://www.iea.org>>. [Žiūrėta: 2007 04 03].

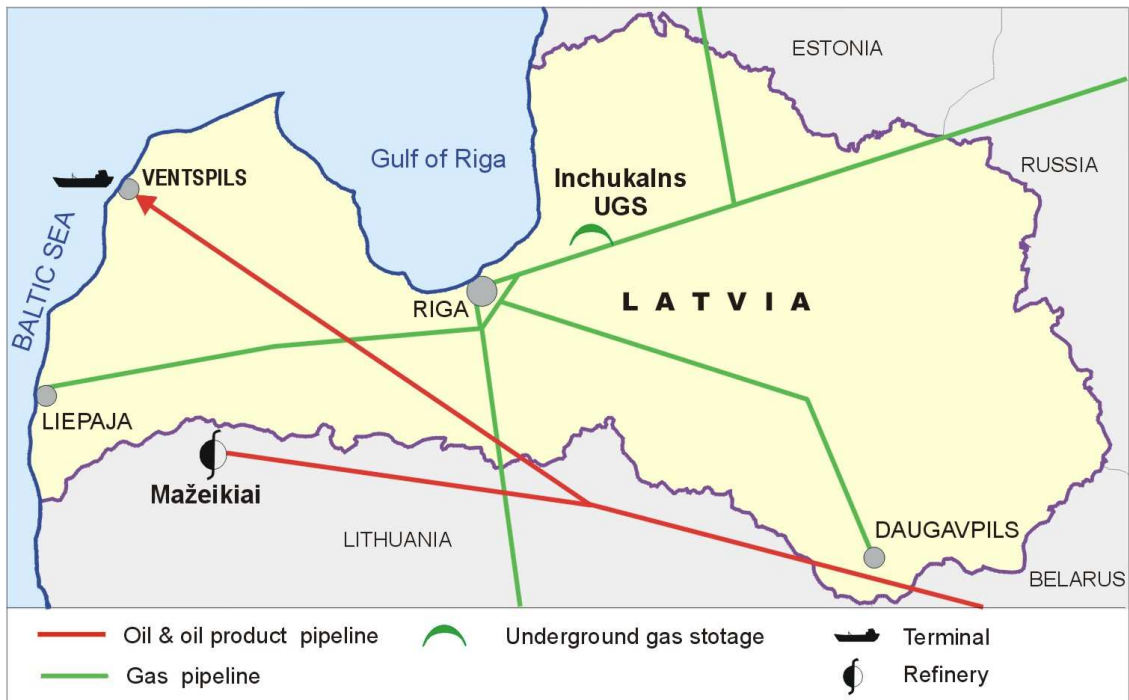
Žemėlapis Nr. 5 “Pagrindiniai transporto koridoriai Vidurio Europoje”

Šaltinis: “The Trans-European Transport Networks “TEN-T”

<http://ec.europa.eu/ten/transport/external_dimension/hlg/2005_03_31_tent_consultation/index_en.htm>. [Žiūrėta: 2006 11 26].

Žemėlapis Nr. 6 „Latvijas enerģētiskā infrastruktūra“

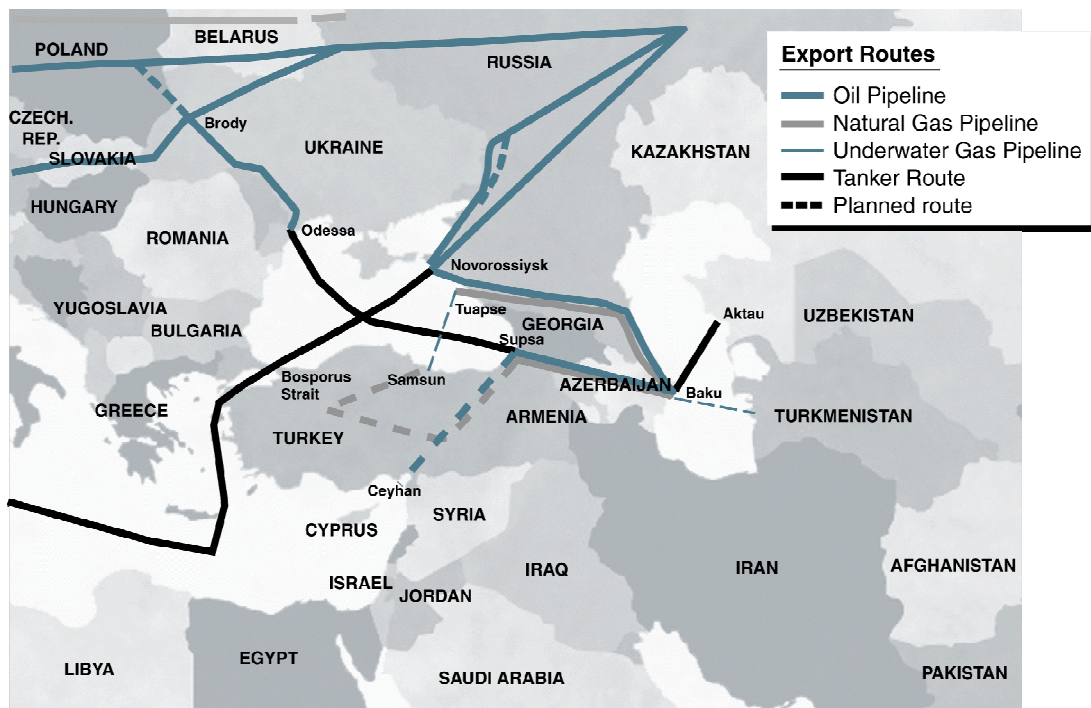

Current infrastructure for the oil and gas industry in Latvia

Šaltinis: „Latvijas vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra“

<http://mapx.map.vgd.gov.lv/geo3/VGD_OIL_PAGE/infrastructure.htm>. [Žiūrēta: 2007 04 03].

Žemėlapis Nr. 7 „Naftotiekis Odesa-Brody-Gdansk“

Šaltinis: Olikier O. „Ukraine and the Caspian: An Opportunity for the United States“ <http://www.rand.org/pubs/issue_papers/IP198/index2.html>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

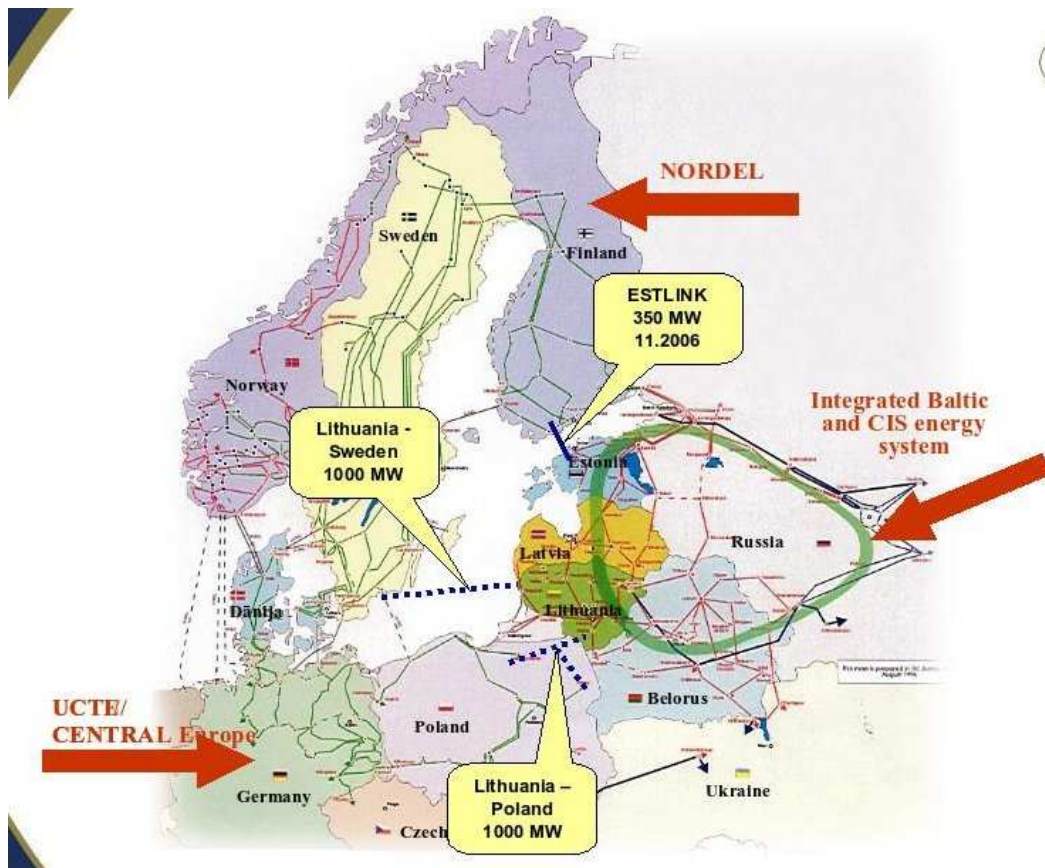
Žemėlapis Nr. 8 „Planuojamas dujotiekis „Nord Stream“

Šaltinis: „Nord Stream“ projekto svetainė <<http://www.nord-stream.com/eng/>>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

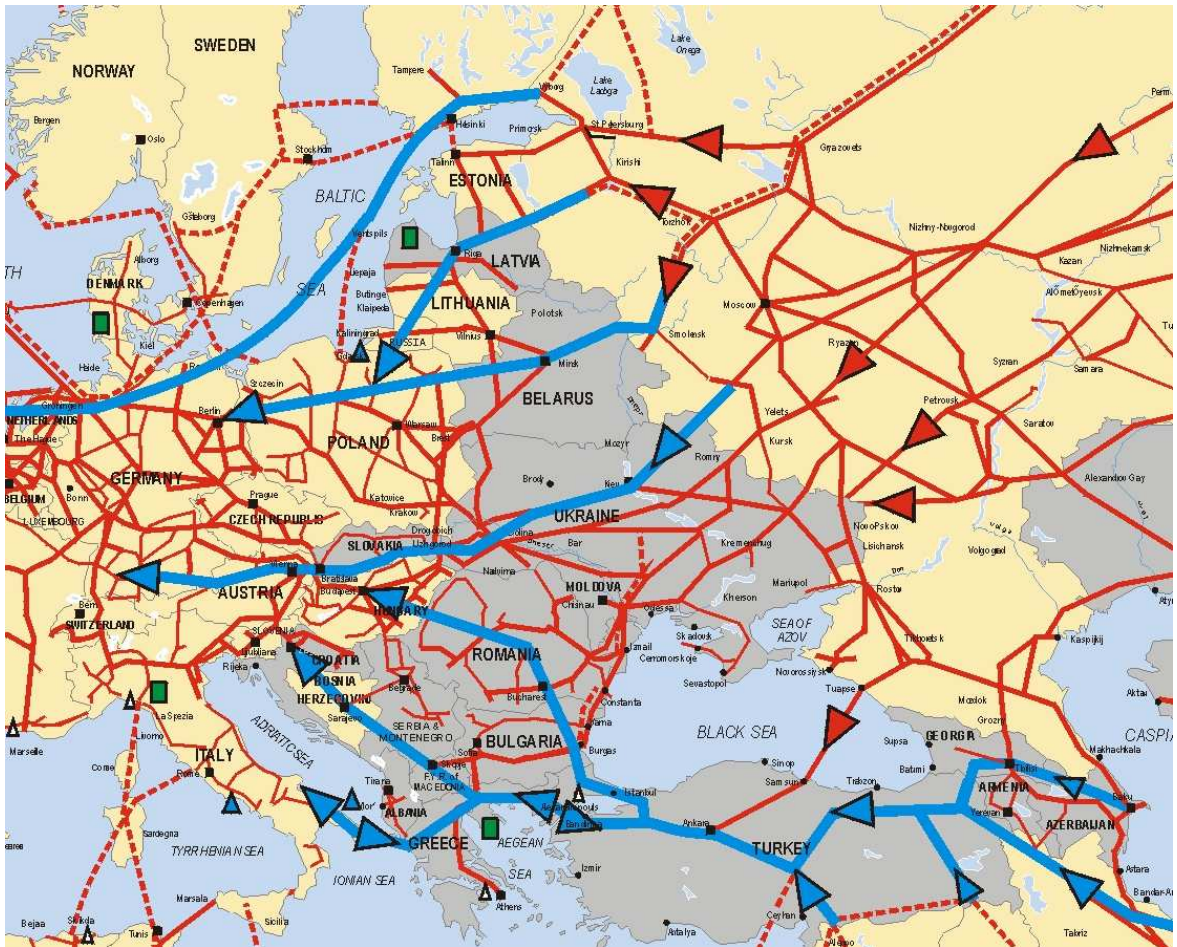
Žemėlapis Nr.9 „Baltijos šalių elektros tinklai“

12

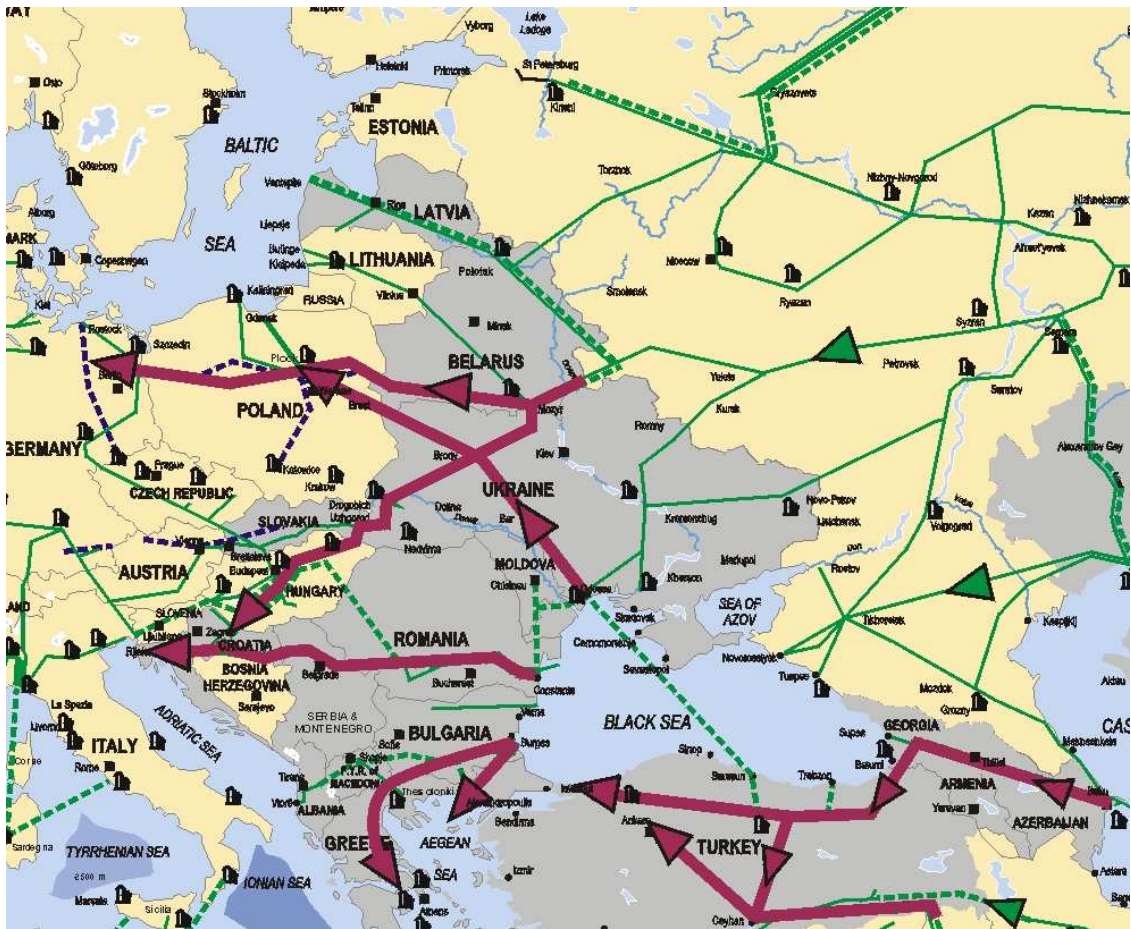
Šaltinis: <<http://elektroklubas.masiokas.eu/eurelectric/index.htm>>. [Žiūrėta: 2007 04 03].

Žemėlapis Nr. 10 „Egzistuojantys (raudona spalva) ir planuojami (mėlyna spalva) dujotiekiai VRE“

Šaltinis: <<http://www.innogate.org>>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

Žemėlapis Nr. 11 „Egzistuojantys (žalia spalva) ir planuojami (violetinė spalva) naftotiekiai VRE“

Šaltinis: <<http://www.innagate.org>>. [Žiūrėta: 2007 04 05].

Žemėlapis Nr. 12 „Planuojamas „Baltijos naftotiekių sistemos“ naftotiekis BTS-2“

Šaltinis: „Transneft“ svetainė <www.transneft.ru>. [Žiūrėta: 2007 03 02].

Žemėlapis Nr. 13 „Naftotiekis Baku-Supsa“

Šaltinis: <<http://www.wws.princeton.edu/wws401c/1998/routemap.jpg>>. [Žiūrėta: 2007 03 02].

Priedas Nr. 2. Schemos

Schema Nr. 1 „Pagrindiniai PKN Orlen, MOL ir OMV investicijų objektai”

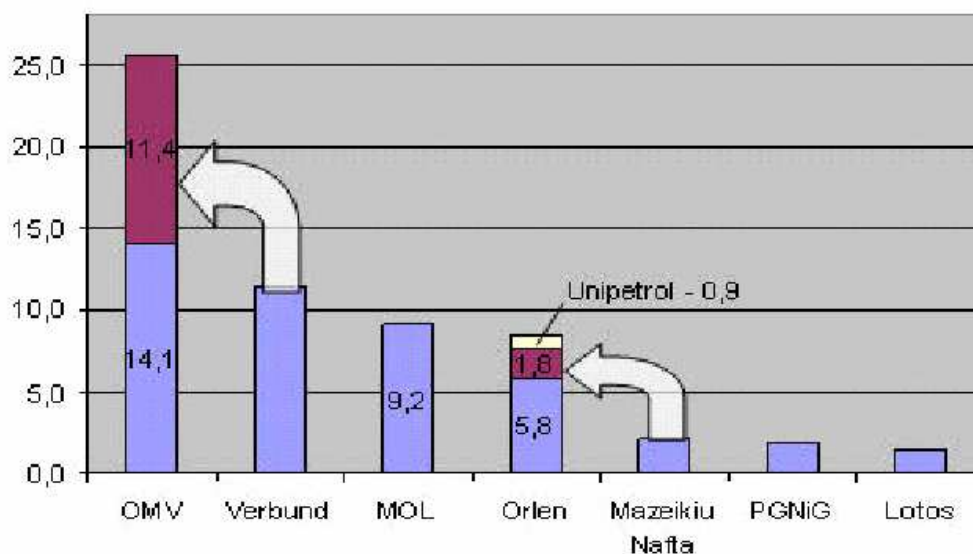
PKN Orlen		MOL		OMV	
Mozejki	Lithuania	Slovnaft	Slovakia	Petrom	Romania
Unipetrol	Czech Republic	INA	Croatia		
petrol stations	Germany, Czech Republic, Baltic States			petrol stations	Romania, Germany, Czech Republic, Slovakia

Šaltinis: Diakonowicz M. "How to Assess the Oil Companies in Central Europe?"

<http://www.pwc.com/pl/eng/about/press-rm/experts/2006/06_06_12par.pdf>.

[Žiūrėta: 2006 11 20].

Schema Nr. 2 „Vidurio Europos energetikos kompanijų kapitalo palyginimas (mlrd. eurų)”

Šaltinis: Janiec M. *PKN Orlen: Mazeikiu Nafta and what's next?*

<http://docs.google.com/View.aspx?docid=a8hkv67jst9_bdjfrtdhkr89q>. [Žiūrėta:

2006 11 20].

Literatūros sąrašas

1. „Baltijos šalys nedalyvaus formuojant bendrą ES gamtinių dujų rinką“ VĮ Energetikos agentūros Efektyvios energetikos centras, 2006.
<<http://www.eec.lt/index.php/pageid/74/articlepage/33/articleid/137>>.
[Žiūrėta: 2007 05 05].
2. Baublys A., Vasiliauskas A. *Transporto infrastruktūra*, Vilnius: Technika, 2005.
3. „Belarus, Russia: Minsk Bows to Moscow“, Stratfor, 2006 10 26
<http://www.stratfor.com/products/premium/read_article.php?id=279143>.
[Žiūrėta: 2007 04 05].
4. „British Petroleum: Statistical Review of World Energy 2006“
<<http://www.bp.com>>. [Žiūrėta: 2006 05 07].
5. Hans-Holger Rogner "World energy assessment - Energy and the challenge of sustainability", UNDP.
<<http://stone.undp.org/undpweb/seed/wea/pdfs/chapter5.pdf>>. [Žiūrėta: 2006 04 20].
6. Balmaceda M. *EU Energy Policy and Future European Energy Markets: Consequences for the Central and East European States*, Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, 2002.
7. Chloe A. „Russia: Pipeline Deal Raises Energy Dependence Concerns“ Radio Free Europe, 2007 03 16.
<<http://www.rferl.org/featuresarticle/2007/03/eed9ec9-1494-4def-9de3-321efc06a889.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].
8. Dempsey J. "Putin's power trip to Hungary and Czech Republic", International Herald Tribune, 2006 03 01.
<<http://www.iht.com/articles/2006/02/28/news/putin.php>>. [Žiūrėta 2006 03 01].
9. Dempsey J. "Gazprom's grip on Western Europe tightens with pipelines to Hungary", International Herald Tribune.
<<http://www.iht.com/articles/2006/06/22/business/gas.php>>. [Žiūrėta: 2006 12 04].

10. Diakonowicz M. "*How to Assess the Oil Companies in Central Europe?*"
<http://www.pwc.com/pl/eng/about/press-rm/experts/2006/06_06_12par.pdf>.
[Žiūrėta: 2006 11 20].
11. Diakonowicz M. "*Consolidation of the Petroleum Sector in Central and Eastern Europe*" <http://www.pwc.com/pl/eng/about/press-rm/experts/2005/05_09_01ngb.pdf>. [Žiūrėta: 2006 11 20].
12. "*EU Supports Gas Bypass*" <<http://www.un-az.org/undp/bulnews39/eu.php>>.
[Žiūrėta: 2006 12 02].
13. "*Economic Brief: The Blue Stream Gas Pipeline*", Power and Interest News Report, 22 November, 2005.
<http://www.pnr.com/report.php?ac=view_printable&report_id=403&language_id=1>. [Žiūrėta: 2006 03 09].
14. „*Gazprom Buys Half of Beltransgaz for \$2.5 Billion*“, Kommersant, 2007 05 19. <http://www.kommersant.com/p-10746/natural_gas/>. [Žiūrėta: 2007 05 20].
15. Grubliauskas J. „*Geoenergetika iš antropologinės perspektyvos*“, Post Scriptum, Nr. 9, 2006. <<http://www.postscriptum.lt/9-politika-ir-gamta/geoenergetika-is-antropologines-perspektyvos/>>. [Žiūrėta: 2006 05 05].
16. Grubliauskas J. „*Geopolitiniai žaidimai Padnestrėje: įtampa auga*“, Geopolitika.lt, 2006 03 23, <<http://www.geopolitika.lt/?artc=478>>. [Žiūrėta: 2007 05 05].
17. Hovet J. "*The atomic age*", Czech Business Weekly, 2006 03 06.
<<http://www.cbw.cz/phprs/2006030630.html>>. [Žiūrėta: 2006 03 08].
18. "*Hungarian energy giant MOL urges diversification of gas imports*", Interfax, 2006 12 30. <<http://www.allbusiness.com/periodicals/article/858350-1.html>>.
[Žiūrėta: 2006 03 10].
19. Hill F. "*Putin, Yukos and Russia*", The Globalist, December 1, 2004.
<<http://www.theglobalist.com/StoryId.aspx?StoryId=4276>>. [Žiūrėta: 2007 04 04].
20. Janeliūnas T. „*JAV ir Rusijos įtakos persiskirstymas Vidurio ir Rytų Europos regione*“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI metinėje konferencijoje „Lietuva po Prahos“, 2002 m. lapkričio 29 d.

21. „*Janiec M. PKN Orlen: Mazeikiu Nafta and what's next?*„
 <http://docs.google.com/View.aspx?docid=a8hkv67jst9_bdjfrtdhkr89q>.
 [Žiūrėta: 2006 11 20].
22. Joskow P. *Energy Security and CO2: Policy design and Political Changes*,
 prezentacija, Paris Dauphine, 2006.
 <<http://www.dauphine.fr/cgemp/Manifestations/joskow%20conference/geopolitics%20joskow%2024%20mars.pdf>>. [Žiūrėta: 2007 05 01].
23. „*Nacionalinė energetikos strategija*“, 2007 01 18 redakcija.
 <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=291371>. [Žiūrėta: 2007 05 05].
24. Kupchinsky R. "*Russia: Putin Pushes Energy Expansion Into Central Europe*", Radio Free Europe/ Radio Liberty.
 <<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/03/b68d450e-041c-473b-b54e-9c64252e5a5e.html>>. [Žiūrėta 2006 03 07].
25. „*Latvijas vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra*“
 <http://mapx.map.vgd.gov.lv/geo3/VGD_OIL_PAGE/infrastructure.htm>.
 [Žiūrėta: 2007 04 03].
26. Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai*. XX amžius, Vilnius, LII, 2005.
27. Larsson R. *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm: FOI Defence Research Agency, 2007.
28. Lepic A., Naffair J. *The War of Energy Resources: The Power of Oil in the XXI Century* <<http://www.voltairenet.org/article30096.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 01].
29. Lopata R., Matonis A. *Prezidento suktukas*, Vilnius: Versus Aureus, 2004.
30. Medvedev: "*Nabucco Pipeline Cannot be Done Without Gazprom Support*"
 <http://english.banknews.ro/article/186_romania_medvedev_nabucco_pipeline_cannot_be_done_without_gazprom_support.html>. [Žiūrėta: 2006 12 02].
31. *Mažeikių naftos metinė ataskaita*, 2004
 <http://www.nafta.lt/get_file.php?id=87>. [Žiūrėta: 2006 05 07].
32. Motieka E., Statkus N. „*Global and Lithuanian Geopolitical Situation: Review of 2001-2003*.“ Lithuanian Annual Strategic Review 2003, Vilnius, 2004.

33. „*Nabucco Gas Pipeline Project*“ <<http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].
34. "North Central Europe Country Analysis Brief" Energy Information Administration <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/visegrad.html>>. [Žiūrėta: 2006 12 04].
35. "OMV and Gazexport extend gas supply contracts until 2027" <<http://www.gasandoil.com/goc/company/cne64363.htm>>. [Žiūrėta: 2006 12 02].
36. "OMV Pipeline makes Vienna Europe's Gas-Supply Hub" <<http://www.wieninternational.at/en/node/1285>>. [Žiūrėta: 2006 12 02].
37. Olikier O. „*Ukraine and the Caspian: An Opportunity for the United States*“ <http://www.rand.org/pubs/issue_papers/IP198/index2.html>. [Žiūrėta: 2007 04 05].
38. "Putin builds bridges in Budapest and Prague", Euractiv.com. <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/putin-builds-bridges-budapest-prague/article-153045>>. [Žiūrėta: 2006 03 09].
39. „*Project of the Maritime LNG Terminal*“ <<http://www.portgdansk.pl/about-port/lng>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].
40. „*PennWell Petroleum Group*“ <http://www.pennwellpetroleumgroup.com/Articles/Article_Display.cfm?Section=ARTCL&ARTICLE_ID=187376>. [Žiūrėta: 2007 05 09].
41. „*Poland calls Baltic gas pipeline Russian-German conspiracy*“, Alexander's Gas and Oil Connections, Vol. 10, Issue 15. <<http://www.gasandoil.com/goc/news/nte53362.htm>>. [Žiūrėta: 2007 05 06].
42. „*Project of the Maritime LNG Terminal*“ <<http://www.portgdansk.pl/about-port/lng>>. [Žiūrėta: 2007 05 08].
43. „*Russia Oil Row Hits Europe Supply*“, 2007 01 08 <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6240473.stm>>. [Žiūrėta: 2007 04 05].
44. „*Russia To Adopt Market Gas Price With Belarus From 2007*“, 2006 04 17. <http://english.people.com.cn/200604/17/eng20060417_258874.html> [Žiūrėta: 2007 04 15].

45. „Saugumo argumentas energetikos ir transporto sektoriuose“, Laisvosios rinkos institutas.
<http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitine_medziaga_saugumo_argumentas_energetikos_ir_transporto_sektoriuose/4082>. [Žiūrėta: 2007 05 08].
46. Simonov K. (ed.) "*Russia 2005: Report on Transformation*", Instytut Wschodni, 2006, p. 85, <http://www.forum-ekonomiczne.pl/docs/reportRU_2005_publisher.pdf>. [Žiūrėta: 2007 04 04].
47. Soccor V. "*Pipeline Project Can Diversify Europe's Gas Supplies*" <http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3785>. [Žiūrėta: 2006 12 02]
48. Socor V. *Is Ukraine Resuming Double-Vector Discourse For Oil's Sake?* <http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=407&issue_id=3359&article_id=2369852>. [Žiūrėta: 2007 05 09].
49. Socor V. „*Growing Risks To Baltic Sea Safety From Russian Energy Projects*“, Jamestown Foundation, 2007 01 28.
<http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371856>. [Žiūrėta: 2007 05 06].
50. Soccor V. "*Putin-Gyurcsany Meeting Steers Hungary's Government On The "Third Path"*" <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371466>. [Žiūrėta: 2006 12 04].
51. Socor V. „*Ownership Of Ukraine's Transit System -- Main Stake In The Gas Dispute With Russia*“.
<http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370611>. [Žiūrėta: 2007 04 15].
52. Soccor V. "*Gazprom's SEGP Project, Rosukrenergo Conflict With EU Priorities In Hungary*" <http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371240>. [Žiūrėta: 2006 12 04].
53. Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

54. "The Trans-European Transport Networks "TEN-T"
<http://ec.europa.eu/ten/transport/external_dimension/hlg/2005_03_31_tent_consultation/index_en.htm>. [Žiūrėta: 2006 11 26].
55. "Transportas ir ryšiai 2005" Statistikos departamentas, Vilnius, 2006, 25-26.
56. Willrich M. *Energy and World Politics*, New York: The Free Press, 1975.
57. „Trigalvis slibinas – prieš Rusijos galybę“, 2007 03 23
<<http://www.vtv.lt/content/view/32930/223/>>. [Žiūrėta: 2006 05 08].
58. "Ukraine offers to help Russia supply gas to European consumers if Belarus blocks transit", AP,
<http://www.iht.com/articles/ap/2006/12/28/europe/EU_GEN_Ukraine_Russia_Gas.php>. [Žiūrėta: 2007 05 04].
59. "World Bank": "Russian Economic Report No. 12", April 2006.
<http://ns.worldbank.org/ru/files/rer/RER_12_eng.pdf>. [Žiūrėta: 2007 04 04].
60. „Белоруссия отменила транзитную пошлину“, 2007 01 10.
<http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_6248000/6248293.stm>. [Žiūrėta: 2007 04 05].
61. Грубляускас Ю. "Энергетическая политика России: нельзя терять Центральной Европы"
<http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=ru&content=ru_geo_2_2&parent=ru_geo_2>. [Žiūrėta: 2006 05 08].
62. "Демонстрационный грузовой поезд "Евротранзит-2005" Берлин – Варшава – Минск - Москва"
<http://www.rzd.ru/static/index.html?he_id=1380&PHPSESSID=8af6730c5>. [Žiūrėta: 2006 11 15].
63. "Железные дороги Беларуси, России, Польши и Германии создают СП"
<http://www.naviny.by/rubrics/economic/2006/09/25/ic_news_113_259321/>. [Žiūrėta: 2006 11 16].
64. Министерство промышленности и энергетики Российской Федерации, "Энергетическая стратегия России - Россия на мировых энергетических рынках". Правительство Российской Федерации, 2003.
<<http://www.mte.gov.ru/docs/32/1772.html>>. [Žiūrėta 2006 03 08].

Summary

Strategic Role of Eastern and Central European Countries in Lithuanian Geoenergetics

The main purpose of this paper is to find out what is the impact of geoenergetic processes in Central and Eastern European countries on Lithuanian geoenergetics. In order to do this, several tasks were accomplished. First, theoretical model of geoenergetic interaction between states was constructed. This model is grounded on the causal relations between states-consumers of energy resources, transit states and states-producers in *ceteris paribus* conditions. The main outcome of this model is the conclusion that the comparative geoenergetic power of states depends on the quantity of actors in each part of geoenergetic chain of states-producers, states-consumers and transit states. The more actors exercise the same geoenergetic role, the less comparative power each of them has in relations with other actors, which perform different geoenergetic role.

Second, the geoenergetic position of Central and Eastern European countries was identified. These countries are important actors in transporting energy resources from the East to the West, therefore, in geoenergetic relations with other countries they perform the role of transit states. However, despite being important transit states, they are dependent on one main energy supplier – Russia. Therefore, their comparative geoenergetic power is limited because of the lack of geoenergetic actors in the suppliers' part of geoenergetic chain.

Third, Russian energy policy in Central and Eastern European countries was analyzed. There are tendencies, which indicate, that Russia applies different strategies of its energy policy in different Central and Eastern European countries. The strategy of geostrategic isolation is applied in Baltic states and Poland. Russia's strategy in Belarus and Ukraine is based on the aim to take over the transit infrastructure of these countries. Also, Russia is trying to keep its geoenergetic influence in Moldova. Finally, the strategy of involvement is applied in Czech Republic, Hungary and Slovakia. This strategy means involving them in common projects, proposing long-term deals and making them Russia's geoenergetic allies.

Fourth, the tendencies of geoenergetic competition and cooperation in Central and Eastern European countries are analyzed. The conclusion that currently geostrategic competition is more typical for these countries than cooperation was made.

The analysis of this paper showed that the main strategic role of Central and Eastern European countries is of potential geostrategic partners for diversifying their energy resources and looking for alternative routes for their energy imports.

Also, Central and Eastern European countries could potentially be reliable strategic partners in pressing the European Union to create common and firm policy of energy security.

The assumption that currently the most advantageous strategy for Lithuania is an initiation of creating strong geoenergetic alliance of transit states in Central and Eastern Europe, according to this paper, is wrong. *First*, this alliance is hardly possible because of the tendencies of competition between Central and Eastern European countries. *Second*, among the opposing actors would be not only Russia, but also Western European countries, which would seek alternative routes for their energy imports from Russia avoiding this geoenergetic alliance. *Third*, the perspectives for Lithuania to become strong transit state in this alliance are low, because of the Russian strategy to isolate Lithuania as a transit country by cutting the flow of energy resources through this country and creating projects of alternative transit routes. *Fourth*, the geoenergetic influence of Russia in the region of Central and Eastern European countries is strong enough to persuade some countries in this region into becoming its geoenergetic allies in return of stable imports of Russian energy resources and strong transit positions.

Currently, the best strategy for Lithuania would be the transformation from the state transporting energy resources from Russia to Western Europe to importing state in cooperation with other states-importers in Western Europe, along with the diversification of energy suppliers.